

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

VNÍMÁNÍ RODIČOVSKÉ ROLE OČIMA ROMSKÝCH ADOLESCENTŮ

PERCEPTION OF PARENTAL ROLE THROUGH THE EYES
OF ROMA ADOLESCENTS

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Bc. Tereza Tichá**
Vedoucí práce: **doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Olomouc
2018

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Vnímání rodičovské role očima romských adolescentů“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. za odborné vedení mé bakalářské práce a za cenné připomínky a rady, které mi vždy trpělivě, s ochotou a pochopením poskytovala.

OBSAH

OBSAH	5
ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Období dospívání a vývoj identity	8
1.1. Vývoj jedince.....	8
1.2. Období dospívání.....	8
1.3. Adolescence.....	10
1.4. Procesy a změny v adolescenci	12
1.5. Vývoj identity v období dospívání	14
2. Rodina	16
2.1. Definice rodiny	16
2.2. Základní funkce rodiny.....	17
2.3. Rodinné soužití	19
2.4. Chápání rodinných rolí	20
2.5. Význam rodiny pro adolescenta	21
3. Romství	24
3.1. Historie Romů a romská kultura.....	25
3.2. Romství jako znevýhodňující faktor.....	26
3.3. Hodnoty Romů	27
3.4. Specifika romské psychiky	29
4. Romská rodina.....	31
4.1. Tradiční romská rodina.....	31
4.2. Postavení jednotlivých členů v rodině.....	32
4.3. Výchova v romské rodině.....	34
4.4. Postoje romských adolescentů k rodičovství.....	35
VÝZKUMNÁ ČÁST	36
5. Výzkumný problém, cíle práce a výzkumné otázky	36
6. Popis zvoleného metodologického rámce a metod	38
6.1. Zvolený typ výzkumu	38
6.2. Metody tvorby dat	38
6.3. Metody zpracování a analýzy dat	39
6.4. Etické problémy a způsob jejich řešení	40
7. Soubor	41

8.	Výsledky.....	42
8.1.	Prezentace výsledků z perspektivy jednotlivých respondentů	42
8.2.	Prezentace výsledků z perspektivy jednotlivých témat	55
9.	Diskuze.....	60
10.	Závěr.....	64
	SOUHRN	66
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	69
	ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE	73
	ABSTRACT OF THESIS	74
	SEZNAM PŘÍLOH	75
	PŘÍLOHY.....	76

ÚVOD

V této bakalářské práci se zaměříme na problematiku romské rodiny a to konkrétně z pohledu romských adolescentů. Osobně považujeme toto téma za velice zajímavé, pestré a málo probádané. Důvodem ke zvolení tohoto tématu byla i osobní zkušenost autorů s romskými rodinami. Domníváme se, že věnování větší pozornosti oblasti romské rodiny pro nás může být velmi přínosné a může nás osobně velmi obohatit.

Hlavním výzkumným cílem bakalářské práce je zjistit a popsat, jak romští adolescenti vnímají obraz rodiny. Bude nás zajímat pohled na současnou rodinu, v které respondent žije a pohled na budoucí či plánovanou rodinu daného respondenta. K dosažení tohoto cíle využijeme kvalitativní metodu polostrukturovaných rozhovorů.

V teoretické části více přiblížíme období dospívání a to s důrazem na celkový vývoj jedince, jednotlivé změny, kterými jedinec během daného období prochází a dotkneme se i tématu vývoje identity dospívajících. Dalším tématem, kterým se budeme zabývat, je rodina. Její funkce, typy, role jednotlivých členů rodiny a také význam rodiny pro samotného adolescenta. V další části teoretické práce si vymezíme téma Romství. Zmíníme se o historii Romů, jejich hodnotách a specifikách romské psychiky. V závěru teoretické části si přiblížíme téma romské rodiny a její specifika. Rádi bychom zde přiblížili i další výzkumy, které se daného tématu týkají a mohli by tak naše znalosti o dané problematice obohatit.

Závěr, který po naplnění cíle práce vyplyne z našeho výzkumu, by měl sloužit k lepší orientaci v dané problematice a pomoci tak školním psychologům, popřípadě psychologům v pedagogicko-psychologických poradnách ke zkvalitnění poskytovaných služeb a k lepší orientaci v dané kultuře.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Období dospívání a vývoj identity

Pro naši práci je klíčové, vymezit si období dospívání z hlediska vývoje jedince a z hlediska změn, které v tomto období probíhají. Neméně důležité je vymezit si, jak probíhá vývoj identity u dospívajícího jedince.

1.1. Vývoj jedince

Každý člověk prochází během svého života několika vývojovými etapami. Tímto tématem se zabývala a stále zabývá řada autorů. V tomto textu budeme převážně vycházet z jedné z nejnovějších publikací vývojové psychologie a to z publikace od Kateřiny Thorové.

Lidský život začíná již obdobím před narozením, tedy obdobím prenatalním. Toto období bývalo velice dlouho opomíjeno, dnes si však mnoho vědců uvědomuje důležitost této fáze lidského života. Prenatální období trvá při zdravém vývoji jedince 9 měsíců a končí porodem. Čerstvě po narození mluvíme o novorozeneckém období. Dále pak jedinec prochází obdobím batolecím. Následuje období předškolní. Zlomovým bodem se stává nástup dítěte do školy. Pak mluvíme o období mladšího školního věku. Thorová (2015) toto období dále dělí na období raného středního dětství a období pozdního středního dětství neboli období prepubescence. Dalším významným obdobím je období dospívání. Tímto obdobím a dalšími teoriemi se však budeme zabývat podrobněji v následujícím textu práce.

Skončením období dospívání se člověk stává dospělým. Období dospělosti je velice složitý proces a každý z autorů vnímá toto období jinak. To se tedy také podepisuje na četnosti teorií, které o tomto období můžeme dohledat.

Poslední obdobím, o kterém ve vývojové psychologii a konkrétně ve vývoji člověka hovoříme, je stáří, které trvá od konce dospělosti a je ukončeno samotnou smrtí.

Měli bychom brát v potaz fakt, že tato období lidského vývoje jsou pouze orientační. Lidský vývoj dnes z pohledu mnoha autorů chápeme jako celoživotní proces (Baltes, Lindenberger & Staudinger, 2006).

1.2. Období dospívání

Toto období vývoje člověka je pro naši práci stěžejní, proto jsme se rozhodli věnovat mu samotnou podkapitolu práce.

Dospívání neboli jinak řečeno adolescence je důležitým obdobím života a významnou etapou v utváření dospělé bytosti. Obdobím dospívání se opět zabývalo mnoho odborníků. Pro lepší orientaci v termínech a ujasnění výchozí teorie výzkumu této práce zde uvedeme několik teorií periodizace období dospívání.

Langmeier s Krejčířovou (1998) uvádějí, že období dospívání začíná přibližně v 11 až 12 letech a jako horní hranice tohoto období je uváděn 20. až 22. rok života člověka. Autoři této teorie dělí období dospívání na období pubescence (11 – 15 let) a na období adolescence (15 – 20/22 let). Samotné období pubescence autoři dále dělí na fázi prepuberty a fázi vlastní puberty. Fáze prepuberty začíná prvními známkami pohlavního dospívání. Objevují se první sekundární pohlavní znaky a urychlený růst postavy. Tato fáze končí u dívek nástupem menarché a u chlapců první noční polucí. U dívek tuto fázi zaznamenáváme mezi 11. – 13. rokem, u chlapců o 1 rok až 2 roky později. Fáze vlastní puberty začíná po ukončení fáze prepuberty a dosažením reprodukčních schopností. Toto období můžeme věkově ohraničit 13. až 15. rokem. Druhé období dospívání autoři nazývají adolescence. Toto období je typické dokončením tělesného růstu, dosažení plné reprodukční zralosti a také změnou postavení jedince ve společnosti.

Vágnerová (2005) rozdělila období dospívání na dvě fáze. První fáze, tzv. raná adolescence neboli pubescence trvá od 11. do 15. roku věku dítěte. Typické v této fázi je tělesné dospívání, se kterým se pojí i dospívání pohlavní. Mění se i způsob myšlení a emoční prožívání. Narůstá důležitost přátelských vztahů a dochází k navazování prvních partnerských vztahů. Typické pro tuto fázi je i touha odlišovat se od dospělých, ale i od vrstevníků. Tuto strategii často dokazuje i nadměrný zájem o úpravu zevnějšku. Hlavním mezníkem v této fázi je ukončení povinné školní docházky. Druhou fází dle autorky je pozdní adolescence, která trvá od 15 do 20 let. Toto období je typické tím, že dochází k pohlavnímu dozrání a také k prvnímu pohlavnímu styku. „*Smyslem pozdní adolescence je poskytnout jedinci čas a možnost, aby porozuměl sám sobě, zvolil si, čeho chce v budoucnu dosáhnout a osamostatnil se ve všech oblastech, v nichž to současná společnost vyžaduje.*“ (Vágnerová, 2005, 325).

Pojetí Langmeiera, Krejčířové a pojetí Vágnerové považujeme za tradiční evropské pojetí. Macek však přichází s pojetím, které bylo původně rozšířeno hlavně na americkém kontinentě. Typické pro toto pojetí je to, že za adolescenci pokládá celé období mezi dětstvím a dospělostí. Celou adolescenci dělí do třech fází. První fází je časná adolescence,

která trvá přibližně od 10 nebo 11 let do 13 let věku. Druhou fází je střední adolescence, která je vymezena věkem 14 až 16 let. Poslední fází je fáze pozdní adolescence, vymezena věkem 17 až 20 let (Macek, 1999).

Podobně jako Macek pojímá období dospívání Thorová. Autorka nerozděluje období dospívání na pubescenci a adolescenci jako tomu bylo u předchozích dvou autorů. Chápe období adolescence jako dobu vývoje mezi mladším školním věkem a dospělostí. Adolescenci ohraničuje věkem 12 nebo 13 let až 19 let (Thorová, 2015).

V této práci budu vycházet z nejnovějšího pojetí období dospívání od Kateřiny Thorové a také z pojetí Petra Macka. Dále v textu budu tedy užívat pojem „adolescence“ pro označení období dospívání, tj. věku přibližně od 11 do 20 let.

Stanovit přesnou hranici mezi obdobím dospívání a dospělostí není jednoduché. V tomto případě nehrají hlavní roli biologické aspekty, ale spíše aspekty ekonomické, právní, sociální a též psychologické (Macek, 2005).

1.3. Adolescence

Macek (1999) uvádí, že „*termín adolescence je odvozen z latinského slovesa adolescere (dorůstat, dospívat, mohutnět)*“ (11).

Charakteristické pro adolescenci je to, že je mostem mezi dětstvím a dospělostí. Během adolescence se odehrává mnoho fyzických změn a jedinec se vyvíjí i po emoční, kognitivní a sociální stránce (Thorová, 2015).

V daleké historii přechodné období mezi dětstvím a dospělostí vůbec nebylo registrováno. Lidé vstupovali do dospělosti přímo z dětství a to na základě tělesné vyspělosti, pohlavní zralosti a schopnosti počít potomky (Durkin, 1995).

V 19. století se začalo mluvit o adolescenci jako o zvláštní etapě lidského vývoje. S příchodem kapitalismu došlo k velké společenské změně, během které došlo i k významným rozdílům v jednotlivých vývojových etapách. Začal být kladen velký důraz na vzdělání a odbornost člověka, což vedlo k pojetí období dospívání jako období přípravného na dospělost (Hurrelmann, 1989).

V historii se adolescenci věnovala celá řada odborníků a vzniklo mnoho teorií, které poukazují na různé pohledy na adolescenci. Takzvaným otcem adolescence byl G. S. Hall. Chápe adolescenci jako období bouře a konfliktů. Mluví o adolescenci jako o

„nevyhnutelném a dramatickém střetu protikladných tendencí v člověku.“ (Macek, 1999, 17). Další teorie, které o období adolescence vznikaly, měly původ v psychoanalýze. To podtrhlo důraz na biologické aspekty. Většina těchto teorií se zaměřovala na sexuální vývoj a pohlavní dospívání. Stejně tak citová exprese, vzdor vůči dospělým, dramatickost a konflikt byl považován za nutný ke vzniku zralé a silné osobnosti. V 60. a 70. letech proběhly studie, které prokázaly, že průběh tohoto období je závislý na podmínkách dané společnosti a kultury. Záleží také na tom, jaké hodnoty, tradice a zvyky jsou v dané společnosti nebo kultuře nastaveny. To vedlo i ke změně vnímání tohoto náročného vývojového období. Problematicnost v tomto období už není brána jako nutná součást adolescence, ale je přisuzována osobnostním a situačním faktorům (Macek, 1999).

Další teorie vnímaly adolescenci jako čas pro splnění vývojového úkolu. Představitelem tohoto názoru je například R. J. Havighurst. V jeho teorii se jedná především o splnění úkolů týkajících se přijetí fyzických změn, kognitivní vyspělosti a schopnosti abstraktního myšlení, dále pak schopnosti navazovat sociální vztahy, udržení partnerského vztahu, představy o finanční a ekonomické nezávislosti, ujasnění vlastních hodnot a najetí vlastního místa ve světě. Adolescence tak začíná být respektované období, které je podstatné pro připravenost na období dospělosti. Je důležité si povšimnout zařazení psychologického a kulturního aspektu, které předchází teorie postrádaly (Macek, 2005).

Dalším významnými autory teorie adolescence jsou E. H. Erikson a J. Marcia, o kterých se zmíním v kapitole o vývoji identity. Později i další autoři zdůraznili důležitost vývojových úkolů v adolescenci. Avšak nejen jejich přítomnost a prázdné plnění, ale měli bychom se ptát, zda dané úkoly nejsou jen požadavkem společnosti, ale zda mají i konkrétní přínos pro daného adolescenta. Jak dále uvádí Macek (1999) je velice důležité *„přisoudit velkou váhu subjektivním představám adolescentů o vlastním dospívání. Má-li být adolescence užitečný teoretický konstrukt, nemůže opomíjet představy, názory a pocity přímých aktérů dospívání.“* (42).

Dnes je přechod do dospělosti vnímán jako kontinuální proces. Velká důležitost je dávána schopnosti adaptovat se na životní změny a schopnost zvládat úkoly, které v daném období přichází (Macek, 2003).

1.4. Procesy a změny v adolescenci

V období adolescence dochází k velkým změnám v mnoha oblastech lidského života. Jednou z hlavních oblastí jsou změny fyzické, tedy změny tělesného vzhledu.

V období adolescence dochází k velkým tělesným změnám. Dle Thorové probíhá v tomto období takzvaný druhý tělesný spurt neboli druhá vytáhlost. Dítě v tomto období naroste přibližně o 20% své výšky. U dívek se tento urychlený růst zastavuje kolem 15. roku, u chlapců je to o dva až tři roky později. Během tohoto období dochází také k hormonálním změnám. Dítě se více potí a dochází k rozvoji sekundárních pohlavních znaků (Thorová, 2015).

U dívek je prvním signálem puberty telarché, tedy růst prsů. Později se objevuje i pubické ochlupení. Důležitým aspektem dospívání je u dívek i nástup menstruace. Ta se objevuje přibližně kolem 13. roku. Pánev u dívek dorůstá do velikosti dospělé ženy až mezi 17. a 18. rokem. U chlapců se první známky nástupu puberty registrují mezi 11. a 12. rokem, kdy dochází ke zvětšení objemu varlat. U chlapců se první pubické ochlupení objevuje až po 12. roce života a kolem 14. roku dochází k první ejakulaci. Během vývoje dochází u chlapců k mutaci. Kolem 14. roku začne chlapcům růst hrtanová chrupavka, tím se mění rozměr hlasivkové štěrbině a tím se také mění barva a hloubka hlasu. Jako sekundární pohlavní znak začínají u chlapců růst vousy, děje se tak mezi 15. a 17. rokem. Fyzický vzhled má velký vliv na vývoj identity a to především u dívek (Thorová, 2015).

K dalším významným změnám dochází ve vývoji kognitivním. Už sám Piaget se zabýval vývojem myšlení a o období adolescence mluvil jako o stádiu formálních logických operací (Piaget & Inhelderová, 1970). Toto období se od předchozího mladšího školního věku liší v tom, že dospívající přestává být závislý na konkrétní realitě. Daná realita je pouze jednou alternativou. Rozhoduje se a vybírá z více možných variant.

Vágnerová (2005) shrnuje do několika bodů znaky, které jsou typické u způsobu myšlení dospívajících lidí:

1. Pro dospívající je typické, že zvažují různorodost možností. Tím pádem dochází k obohacení úvah. Nabízí se tak strategie přemýšlet nad problémem z mnoha úhlů pohledu.
2. V myšlení dospívajících se objevuje značná systematičnost. Kladou si několik hypotéz, které už jsou schopni dílčími kroky potvrdit nebo naopak vyvrátit.

3. Své úvahy dokáží kombinovat a opět je spojit v jeden celek. Dochází k rozvoji flexibility myšlení.

Dospívající umí vyvozovat již abstraktní závěry. Jeho myšlení není jen černobílé, ale umí uvažovat i o více možnostech (Thorová, 2015).

Mimo jiné dochází i ke změně myšlení v oblasti času. U dospívajícího jedince nabývá na důležitosti zaměření na budoucnost. Zároveň se mění i uvažování o minulosti. Dospívající se dokáže zamýšlet nad tím, proč nastala určitá situace a jak by se mohla vyvíjet jinak (Vágnerová, 2005).

Langmeier s Krejčířovou (2006) také upozorňují, že se samotným nástupem formálních operací dochází k novému způsobu morálního hodnocení. Jedinec v mravních zásadách bere ohled na druhého. Z jeho úhlu se pak dívá i sám na sebe. Tento způsob myšlení tedy umožňuje dívat se na své chování z vnějšku, následně je může analyzovat a postupovat kritickým úvahám.

U dospívajícího dochází i ke změnám v postoji k základním psychickým potřebám. Mění se i způsob uspokojování daných potřeb. Například potřeba jistoty a bezpečí je ovlivněna vědomím, že existuje více možností řešení každé situace a problému. Potřeba seberealizace začíná být aktuální v situaci, kdy dospívající začne uvažovat o možnostech a perspektivách, které do budoucna má. Potřeba otevřené budoucnosti je ovlivněna otevřením mnoha možností, které se před dospívajícím rozprostírají (Vágnerová, 2005).

Další důležitý pokrok probíhá v oblasti emočního vývoje a socializace. Období adolescence je ovládáno silnými emocemi. Janošová (2016) uvádí, že dozrávání mozkových center, která zpracovávají emoce, probíhá v různých časových obdobích (podkorové oblasti dozrávají rychleji než mozková kůra). To má za následek přehnané reakce a nízké sebeovládání.

Období dospívání je důležité v tom, že zde dochází k emancipaci od rodičů a dochází ke vzniku významných vztahů s vrstevníky. Dle Langmeiera a Krejčířové (2006) je toto období „*klíčové a rozhodující pro uspokojujivé převzetí pozdějších základních rolí manželských a rodičovských*“ (152).

Během dospívání se mění význam hlavních socializačních skupin. Přesto, že se dospívající silně emancipuje od rodiny, zůstává rodina hlavním sociálním zázemím. V tomto období narůstá důležitost vrstevnické skupiny. Tady také dospívající získává sociální a

emocionální oporu. S vrstevnickou skupinou také souvisejí i volnočasové instituce. Ty ovlivňují jak sociální zařazení dospívajícího, tak zde dochází k rozvoji dovedností a schopností. Škola má v tomto období hlavně význam pro budoucí zaměření dospívajícího (Vágnerová, 2005).

Langmeier s Krejčířovou (2006) zdůrazňují důležitost tvoření vrstevnických vztahů. Popisují pět fází, ke kterým postupně ve vztahu dospívajícího k vrstevníkům dochází. Kolem 11. až 15. roku jsou vrstevnické skupiny tvořeny jedinci stejného pohlaví. Později dochází k zintenzivnění potřeby navázat důvěrný vztah jen s jednou osobou stejného pohlaví. Dospívající se takto mohou svěřovat se svými vlastními pocity druhému. Během stejného věku se také začíná objevovat zájem o druhé pohlaví, který je zatím velice nejistý. Kolem 15. roku dochází k navazování prvních vztahů mezi opačným pohlavím, takzvaným prvním láskám. Tyto vztahy jsou velmi nestálé. K tvorbě hlubších a oddaných vztahů dochází až ke konci adolescence.

Romantický či partnerský vztah u patnáctiletých adolescentů hraje důležitou roli. Dává dospívajícímu prostor k získávání zkušeností s kontaktem ve velmi blízkém vztahu. Tyto zkušenosti pak dávají základ úspěšnému získání identity v dalším vývojovém období (Lacinová, Michalčáková & Masopustová, 2008).

Všechny změny, ke kterým během adolescence u člověka dochází, mají významný vliv na vývoj identity a tvorbu sebepojetí jedince. Především v adolescenci jsou veškeré fyzické i psychické změny přijímány obzvlášť citlivě.

1.5. Vývoj identity v období dospívání

Identita člověka se vyvíjí již od útlého věku. V období adolescence probíhá však mnoho důležitých změn a vývojových úkolů. O vývoji identity jedince v adolescenci jsme se rozhodli pojednat v samostatné kapitole, protože tento proces považujeme za velice důležitý v celém vývoji lidské osobnosti.

Během dospívání dochází u adolescenta k vnitřnímu zkoumání sebe sama. Často se ptá sám sebe, kdo vlastně je, kam patří, proč je vůbec na světě a také kam jeho život směřuje. Všechno toto bádání vytváří jedinečnou a nezaměnitelnou identitu každého z nás (Thorová, 2015).

E. Erikson zdůrazňuje, že v období adolescence se odehrává konflikt mezi potřebou integrace vlastní identity a pocitem nejistoty vlastní role ve společnosti (Erikson, 1968). V tomto období dochází k získávání nových sociálních rolí a také k volbě dlouhodobých životních cílů a osobních hodnot (Janošová, 2016).

J. Marcia uvádí, že identita má projít procesem aktivního hledání. Je normální, že adolescent projde několika stádii, výsledkem by však mělo být dosažení identity a tedy vstup do dospělosti. Vymezil čtyři základní stavy identity:

- a) Předčasně uzavřená identita - hodnoty jsou přebírané od okolních autorit, přijímá závazek od druhých, nedochází k aktivnímu hledání, tedy ani ke krizi identity.
- b) Difuze identity - člověk je snadno ovlivnitelný okolím, není potřeba sebedefinování, jedinec nehledá závazek.
- c) Moratorium - dochází ke hledání, prožitek krize identity se pojí se stavy úzkosti a s pochybnostmi, nepřijímá však skutečné hodnoty, zatím jen zkouší a experimentuje.
- d) Dosažení identity - aktivně hledá, prochází krizí a snaží se řešit své závazky sám. Všechny zážitky se pojí v celek a přichází sebeakceptace (Marcia, 1980).

Některé dnešní výzkumy ukazují, že u adolescentů, kteří dosáhli své identity, se objevuje pozitivní sebevnímání, dospívající mají dobré výsledky ve škole, ve vztazích se chovají odpovědně a celkově jsou nezávislí a flexibilní. Adolescenti s rozptýlenou neboli difuzní identitou mají nízké sebehodnocení, často mívají problémy ve vztazích, také jsou nezávislí a flexibilní, nepotřebují si potvrzovat svou identitu, školu vnímají velice kriticky. Adolescenti ve stavu moratoria se chovají konvenčně, velice často bývají závislí na autoritách, ale sami se sebou jsou spokojeni. Škola je u nich brána pozitivně, ale se svým okolím mají poměrně často konflikty. U adolescentů s předčasně uzavřenou identitou pozorujeme pozitivní sebehodnocení a velkou závislost na autoritách. Školu vnímají pozitivně, ale nevychází se svým sociálním okolím (Macek, Hřebíčková & Čermák, 1999).

Macek (2003a) zdůrazňuje důležitost prožití fáze moratoria v adolescenci. Tato fáze dává dobrý základ pro krizové situace v dalším vývoji. V případě, že k prožití fáze moratoria v adolescenci nedošlo, může být daný jedinec ohrožen v dalším vývoji, kdy při krizovém stavu může dojít až ke krizi identity a reformulaci vlastních hodnot. Ač je v adolescenci tento jev žádaný, v pozdějším věku může danému jedinci a jeho blízkému okolí způsobit velké komplikace.

2. Rodina

Téma rodiny je velice široké, ale pro dobré pochopení tématu je nezbytné zde vymezit co to rodina je a jak ji vidí odborná literatura. Dále pak jaké jsou základní funkce rodiny, jak vypadá rodinné soužití a jakou roli zde hrají jednotliví členové. Neměli bychom opomenout ani téma významu rodiny pro adolescenta.

2.1. Definice rodiny

Definovat, co je to rodina je velice obtížné. Zkoumáním a popisem rodiny se zabývá velká řada autorů. Pro srovnání zde uvedu několik definic a pojetí rodiny.

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) „rodina složená z manželského páru a jejich potomků je základní společenskou jednotkou známou ve všech lidských společnostech, i když může mít v různých společnostech různé postavení v široké sociální síti, může vykazovat rozdílné vztahy k širšímu příbuzenstvu, může mít různou strukturu, různé rozložení rolí a moci apod.“ (183).

V Národní zprávě o rodině MPSV z roku 2004 je rodina „chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity. Rodina jako sociální celek spojený na základě příbuzenské mezigenerační vazby je v tomto pojetí morfostatickou sociální institucí, která jako taková existuje v každém kulturním prostředí a je v něm sociálně uznávána.“ (10).

Dnešní rodina má mnoho podob. Může se jednat o již tradiční model, tvořen biologickými rodiči a jejich dětmi, stejně tak je za rodinu považováno i soužití dvou partnerů, kteří nemohou počít vlastní potomky nebo se dobrovolně rozhodli potomky nemít. Sem můžeme dle autorů zařadit i pár, který se o početí potomka snaží za pomoci lékařských odborníků. Za rodinu je však považováno i soužití dvou partnerů, kteří děti měli, ale z důvodu nenaplnění rodičovské role, jim byly děti odebrány. Autoři také uvádějí, že rodinou rozumíme i ženu, která vychovává svého potomka bez partnera. Stejně tak je za rodinu považována homosexuální dvojice, která společně pečuje o dítě. Na tomto pojetí autorů je zřejmé, že se v posledních letech vnímání rodiny posunulo o dost dál. Za rodinu není už považován jen tradiční model otec-matka-dítě, ale dnešní pojetí je již mnohem širší a zahrnuje tak široké spektrum alternativ rodinného soužití (Šulová, 2011).

2.2. Základní funkce rodiny

Pro naši práci je důležité nejen vymezit, co to rodina je, ale také jaké má rodina funkce. Rodina jako společenský celek má několik funkcí.

Hlavní a nenahraditelnou funkcí rodiny je funkce biologická neboli reprodukční. Díky rodinnému soužití dochází k přirozenému reprodukčnímu chování. Rodina je tak základem pro vznik nových generací. Tato funkce rodiny je pro člověka velice významná i v tom, že se v okamžiku zplození nové generace mění sociální role dvou jedinců a to z role partnerské či manželské na roli rodičovskou (MPSV, 2004). Některé dnešní výzkumy ukazují, že reprodukční funkce rodiny klesá na významu. Nacházíme se v období výrazně nízké porodnosti. Zpráva Českého statistického úřadu z roku 2015 ale ukazuje, že v posledních deseti letech dochází k mírnému nárůstu porodnosti. Pro lepší názornost zde uvádím statistické výsledky z roku 2015. V roce 2005 připadalo na jednu ženu 1,282 dítěte. Do roku 2015 došlo k nárůstu až na 1,570 dítěte na jednu ženu. Naopak v posledních letech zaznamenáváme stálý nárůst věku matky při narození dítěte. V roce 2015 věk matky dosahoval až k 30 rokům. To dokazuje, že zájem o početí potomků roste, ale převažuje tu dnešní trend odkládání rodičovství do vyššího věku (Český statistický úřad, 2015). Sobotková (2007) trend odkládání mateřství do vyššího věku zdůvodňuje rostoucí vzdělaností a zaměstnaností žen, dále pak kontrolou plodnosti a také měnící se formou rodinného života. Dalším problémem v této oblasti je snížená plodnost či úplná neplodnost alespoň jednoho z partnerů. Tento problém může také souviset s již zmiňovaným odkládáním rodičovství do vyššího věku, kdy se samozřejmě snižuje plodnost obou partnerů. V této situaci pak přirozené reprodukci musí dopomoci asistovaná reprodukce v lékařském zařízení (Sobotková, 2007).

Další funkcí rodiny je funkce materiální neboli ekonomická. U této funkce není nutný předpoklad přítomnosti potomků. Jedná se zde o pojetí rodiny jako sociální skupiny, která se podílí na společném zajišťování stravy a materiálního zabezpečení jednotlivých členů rodiny (MSPV, 2004). V poslední době tato funkce ztrácí ve vyspělých zemích na významu. Sama společnost je schopna pečovat o každého člena společnosti bez nutnosti podpory rodiny. Velmi dobrým příkladem fungování materiální funkce rodiny jsou státy méně vyspělé nebo rozvojové. Tady dochází ke sjednocování rodin a podporování jednotlivých členů rodiny (Šulová, 2011).

Velmi podstatnou funkcí, kterou rodina má, je funkce výchovná a socializační. Tuto funkci rodiny nemůže plně nahradit žádná instituce. Pokud by tomu tak bylo, lze očekávat riziko ohrožení vývoje dítěte. Rodina je pro jedince primární sociální skupinou, která dále utváří jeho postoje, osobnost a vnímání světa. Dítě si v rodině osvojuje svou sociální roli, učí se různým činnostem, od svých rodičů a sourozenců přejímá společenské normy a hodnoty. Stejně jak rodina předává jedinci pozitivní návyky, měla by být i hlavní regulátor negativních činností – zneužívání drog, alkoholu, sociálně patologických jevů. Pro zdravý vývoj dítěte je nejlepší, pokud se na výchově dítěte podílejí oba rodiče. Dítě má tak před sebou mužský i ženský model chování, který nadále utváří jeho osobnost a chápání světa (Šulová, 2011). Se socializační funkcí rodiny se pojí i důležitost rodiny při rozhodování dítěte o budoucí profesi a pak dále při samotné přípravě na tuto profesi (MPSV, 2014). Nábělková a Kováčiková (2010) dále uvádějí, že rodina je důležitá i při formování morálního vývoje dítěte. Důležitou roli hraje i životní zkušenost rodičů dítěte, která ovlivňuje jak výchovu, tak i postoje, které si dítě nadále přebírá.

Každá rodina přistupuje jinak i k výchově svých potomků. Pro naši práci je důležité vymezení těchto strategií. V současných rodinách můžeme pozorovat několik výchovných stylů. Zde bych uvedla model 4 stylů výchovy podle autorů D. Baumrind, E. E. Maccobyové a J. A. Martina. Tento model je tvořen dvěma dimenzemi. První dimenze jsou rodiče odmítající x akceptující a druhou dimenzí jsou rodiče nároční a kontrolující x nenároční a nekontrolující. Spojením těchto dimenzí pak vznikne jeden ze čtyř výchovných stylů. Styl autoritářský dává moc rodiči bez komunikace s dítětem. Z dítěte se pak může vyvinout introvert nebo může být až sociálně izolované. Zanedbávající styl popisujeme tehdy, když rodiče dětem nevěnují pozornost a nevyplňují jejich čas. Děti nejsou středem zájmů a mohou tak hledat uspokojení svých potřeb jinde. Často u jiných osob, či činností. Tyto děti mají sklon k patologickému chování. Styl autoritativně-vzájemný je „ideální“ styl výchovy. Je brán ohled na věk a schopnost dětí. Rodiče o děti řádně pečují, zajímají je jejich názory. Z těchto lidí vznikají pevné osobnosti, které se umí prosadit. Poslední styl výchovy je styl shovívavý. Rodiče se dětem věnují, ale nemají na ně velké požadavky. Tyto děti jsou spokojené, dobře naladěné, ale občas se u nich můžou objevit sklony k impulsivitě (Lojdová, 2016).

Poslední, ale neméně důležitou funkcí rodiny je funkce emocionální. Ta vychází z předpokladu, že si jsou členové rodiny vzájemnou oporou. Smyslem rodiny je vytvářet bezpečné a důvěrné zázemí pro všechny své členy, podporovat se, pomáhat si, dát možnost

sdílení zážitků, vytvářet společné plány a sdílet společnou historii, tradice a rituály. V této funkci je rodina opravdu nezastupitelná a pro každého jednotlivého člena obrovsky důležitá (Šulová, 2011).

2.3. Rodinné soužití

Už jsme uvedli, co to rodina je a jaké jsou její funkce. Dále je pro naši práci důležité osvětlit, jak rodina funguje.

Dlouhou dobu byla oblast výzkumů zaměřená pouze na jedince. V době, kdy se začala více zkoumat rodina jako celek, bylo zapotřebí pozměnit i způsob bádání. Dnes mnoho autorů popisuje rodinu jako systém (Matoušek, 2003). Rodinný systém je charakterizován společným prostorem, časem a dále pak biologickým a sociálně-historickým kontextem (Sobotková, 2007).

Rodinný systém umožňuje každému jejímu členovi, aby zde našel jistou oporu, ale zároveň mu poskytuje svobodu k budování své vlastní osobnosti. Typické však je, že se v rodinném systému utváří několik různých podsystémů. Tyto podsystémy můžeme vnímat jako spojení mezi některými členy rodiny se smyslem naplnit určité potřeby či cíle. V rodině můžeme najít podsystém manželský, podsystém rodičovský, podsystém sourozenecký apod. Každý daný podsystém má své hranice a pravidla (Matoušek, 2003).

Podle Plaňavy lze charakterizovat rodinu pomocí několika základních komponent. První z nich je struktura. Tady se jedná o vzájemné vztahy mezi členy rodiny, rozdělení do systémů a subsystémů a také o rozdělení jednotlivých kompetencí. Druhou oblastí je intimita. Ta je typická vzájemnými emocemi, blízkostí členů rodiny, vzájemným podporováním a soudržností. Třetí oblastí je osobní autonomie, kterou autor popisuje jako jedinečnost každého člena rodiny a respektování jeho vlastní osobnosti a identity. Poslední komponentou je hodnotová orientace a postoje. Tady se jedná především o to, kam rodina směřuje a co je cílem jejích zájmů. Všechny tyto čtyři komponenty se během života stále dynamicky přetvářejí (Plaňava, 1993).

Kromě výše zmíněných komponent je důležité upozornit, že v každém rodinném systému dochází k různým interakcím. Jedná se o to, jak spolu daní členové rodiny komunikují a jaké vztahy mezi sebou utváří. Tyto procesy pak mají velký vliv na samotné fungování rodiny a její spokojenost (Sobotková, 2007).

Matoušek (2003) popisuje důležitost rodinného soužití pro osobní spokojenost člověka. Rodina každému svému členovi uspokojuje základní potřebu intimity a zároveň

určuje hranice osobní autonomie každého člena. Mít rodinu, tedy vztah s dospělým člověkem a s dětmi vede u lidí ve středním věku ke spokojenějšímu životu. I starší lidé udávají, že nejspokojenější život žili v době, kdy žili rodinný život s malými dětmi.

Vzhledem k tomu, že se neustále proměňují hodnoty společnosti, proměňuje se významně i rodinné soužití. Dochází k čím dál větším požadavkům na rodinu a na její fungování. Aby rodina mohla tento velký tlak ze strany společenských změn ustát, je pro ni důležité zdravé rodinné fungování. Díky tomu rodina dokáže zvládat náročné stresové situace a flexibilně reagovat na změny. Hlavními předpoklady zdravého fungování v rodině jsou „*silný a stabilní citový vztah mezi manželi, pracovitost, podpora ze strany rodiny a přátel a v neposlední řadě duchovní zralost.*“ (Sobotková, 2015, 39). Podle toho, jak rodina funguje a jak zvládá náročné životní situace, rozdělujeme rodiny na funkční a dysfunkční. Funkční rodinu si můžeme představit jako tu, která běžný provoz rodiny zvládá bez problémů, jednotliví členové mezi sebou komunikují a těší je vzájemný kontakt s ostatními členy rodiny a celkově zde panuje pozitivnější atmosféra. V nefunkčních rodinách je typické obtížné zvládání chodu domácnosti, jsou nejasné kompetence jednotlivých členů a bývají zde typické negativní emoční projevy (Matoušek, 2003).

Se zdravým fungováním rodiny souvisí i téma rodinné resilience. Tímto tématem se zabývá mnoho autorů. My bychom zde uvedli dynamické pojetí rodinné resilience. To se pojí se zvládacími strategiemi rodiny a pozitivní adaptací rodiny na dlouhodobou zátěž a stresové události. Jako dynamické označujeme toto pojetí proto, že v každém okamžiku se zvládací strategie mění a reakce na odlišné životní situace se mohou různit (Sobotková, 2007).

2.4. Chápání rodinných rolí

Rodina, jakožto primární sociální skupina prochází neustálým vývojem. Stejně tak dochází i ke změně rolí jedinců v daných rodinných systémech. V této práci je pro nás důležité pojednat především o rolích mužů a žen v současné době.

V naší společnosti je typické přisuzovat určité role a činnosti ženám a jiné zase považovat za typicky mužské. Jak tomu bylo již v minulosti. Pro ženy byla určena péče o děti a péče o domácnost, muž měl zajistit hmotné zabezpečení pro děti i pro ženu. Z mnoha výzkumů provedených v současné době však vyplývá, že situace není již tak jednoznačná. Například z Průzkumu veřejného mínění o postavení žen na trhu práce z roku 2003 je jasné,

že je pro ženy stále důležitá rodina a děti, ale velká důležitost ze strany žen je přisuzována kariéře (Křížková & Hašková, 2003).

Z dalšího výzkumu, který byl proveden Sociologickým ústavem AV ČR v roce 2006, vyplývá, že stále větší odpovědnost za domácnost a péči o děti je na ženách. V případě porovnání pracujících žen a mužů, věnují pracující ženy domácnosti a dětem celkem 5,71 hodin denně, oproti tomu pracující muži věnují domácnosti a dětem 3,61 hodin denně. Z tohoto výzkumu jasně vyplývá, že i přes snahy upravit role muže a ženy na rovnoprávné, je velký podíl zodpovědnosti za domácnost a péči o děti stále na ženách (Bierzová, 2006).

K tomuto zjištění dospěla i Pavlíčková (2017), která přišla se čtyřmi faktory, podle kterých rozděluje role jednotlivých členů v domácnosti. Prvním faktorem byla již zmíněná péče o domácnost, která je na ženách. Stejně tak je tomu s péčí o děti, což byl druhý faktor. Třetím faktorem je finanční zabezpečení, které dle výzkumu je hlavní povinností muže. Posledním faktorem se týkal zájmu na uspokojování potřeb členů, kde se významný rozdíl neprokázal.

Co se týče rozdělení rolí při hraní s dětmi, přinášejí další výzkumy podobné zjištění jako předchozí výzkum. Ukazuje se, že s malými dětmi si častěji hrají ženy. Úloha otců v této oblasti přichází na řadu až později. Celkově se však na hře s dítětem podílí více žena. Hlavní úlohu přebírá žena i v případě návštěvy lékaře s dítětem a případně i v následné péči o nemocné dítě. Stejně tomu tak je i s domácími pracemi v současných rodinách. Zde hlavní úlohu přebírá opět žena. Na druhou stranu muži hrají hlavní roli při udělování trestů a to hlavně s rostoucím věkem dítěte (Bierzová, 2006).

Finanční zabezpečení rodiny bylo dříve výsadní funkcí mužů. V současné době i ženy budují svou kariéru a stávají v tomto směru ve vztahu rovnoprávnější. Tento nový rozměr přinesl ženám větší nezávislost a dominantnost. Na druhou stranu se žena dostává pod obrovskou zátěž dvou rolí – profesní a mateřské. Mužům naopak ubyla výsadní role živitele rodiny (Valentová, 2009).

2.5. Význam rodiny pro adolescenta

V celé této práci se zabýváme tím, jak adolescenti vnímají rodinu. Proto je důležité vymezit v teoretické části i to, jaký význam má rodina pro adolescenta.

V adolescenci se mění vnímání rodiny adolescentem. Stejně tak se mění vztah adolescenta k oběma rodičům. Dle Vágnerové (2005) dochází k odpoutání se od rodičů a k osamostatňování se. Můžeme zde také mluvit o protichůdných potřebách rodičů a adolescenta. Adolescent usiluje o samostatnost a na druhé straně rodič si potřebuje stále zachovat svou autoritu. Tento protichůdný postoj vede často ke konfliktům mezi rodiči a dospívajícími. Autorka dále uvádí, že v tomto období mívají adolescenti – dívky i chlapci častěji konflikt s matkami. Důvodem můžete být častější kontakt s matkou než otcem, ale také mnohem větší emocionální naladění matek oproti otcům. Stejně tak bývají vztahy mezi adolescentem a rodičem stejného pohlaví více napjaté než je tomu ve vztahu s rodičem opačného pohlaví. Například vztah dospívající dívky s matkou bývá v tomto období ohrožen rivalitou. Dívka se snaží zvýraznit své kvality spojené s ženskou rolí, na druhé straně matka se je u dcery snaží potlačit. Matky jsou pro dcery vzorem. Proto může být komplikací i to, pokud matky na svou ženskou roli rezignují. Naopak k synům jsou matky daleko tolerantnější a mnohem méně kritické. Synové daleko dříve dosáhnou svobody, protože na ně nejsou kladeny tak vysoké nároky jako na dcery. Stejně tak jako je matka důležitá pro dospívání dívek, je otec důležitý pro dospívání chlapců. Ve vztahu otce a syna bývá kladen důraz na mužskou identitu. Důležitou roli zde hraje právě otcova podpora při utváření mužské identity u dospívajícího syna. Vztah mezi dcerou a otcem je v období dospívání charakteristický větším odstupem. Pro otce je dospívání jejich dcer velice náročné a nevědí, jak v této situaci jednat. U chlapců i dívek je důležité vidět a vnímat i rodiče opačného pohlaví. Otec u dcer utváří vnímání mužské role a matka u synů utváří vnímání ženské role. Na základě vytvoření těchto modelů si později adolescenti hledají své partnery (Vágnerová, 2005).

Eccles (1999) se zabýval tím, jak rodinné prostředí ovlivňuje vývoj dospívajícího. Hlavním úkolem dospívajícího je rozvíjet sám sebe jako autonomního jedince. Snaha dospívajícího řídit samostatně svůj život klade velký tlak na rodinu a měla by vést k přizpůsobení rodinného prostředí vývojovým potřebám adolescenta. Studie ukázaly, že rodinné prostředí nabízející příležitost k osobní autonomii a podporující roli dospívajících v rodinném rozhodování vede k pozitivním výsledkům a ke zvýšení sebeúcty, sebejistoty, ke zlepšení vztahů s učiteli, celkovému zlepšení školních výsledků a k pokročilému morálnímu usuzování. Naopak autoritářský způsob výchovy není přizpůsoben potřebě autonomie a vede ke sníženému sebevědomí.

Další výzkumy ukázaly, že nejdůležitějším faktem pro životní spokojenost adolescenta není úplnost rodiny, ale hlavně kvalitní rodinné prostředí. Jeho bezkonfliktnost a příjemná rodinná atmosféra (Uhláriková, 2010).

Nejprve jsme se zaměřili na pozitivní přínos rodiny pro dospívání adolescenta. Autoři výzkumné studie z roku 2012 zkoumali vliv negativním jevů vyskytujících se v rodině na chování adolescenta.

Autoři Novotný a Okrajek (2012) se zabývali několika charakteristikami rodinného prostředí:

- a) *kouření a zneužívání alkoholu rodiči,*
- b) *konflikty rodiče/ů s dítětem (hádky, fyzické napadení),*
- c) *zaměstnání rodičů a míra jejich zaměstnanosti (práce v noci a o víkendech),*
- d) *dlouhodobé nemoci rodičů (případně spojené s dlouhodobější hospitalizací),*
- e) *funkčnost rodiny (např. závislý rodič, rodič opustil dítě, dítě v péči prarodičů, rozvodové řízení, rodič ve výkonu trestu, soudní spor a dítě atd.) (11).*

Co se týká prvního bodu, tedy kouření a zneužívání alkoholu rodiči. Prokázal se signifikantní vztah mezi tím, když rodič kouří a mezi kouřením jejich dítěte. Naopak u užívání alkoholu rodiči se neukázal žádný signifikantní vztah s projevem rizikového chování. U druhého bodu týkajícího se konfliktů rodiče/ů s dítětem bylo zjištěno, že hádky rodičů s dětmi ovlivňují některé rizikové chování dítěte. Nejvýznamnější souvislost byla zjištěna u kouření dítěte a poruch chování. Třetím bodem bylo zaměstnání rodičů a míra jejich zaměstnanosti. Z výzkumu vyplynulo, že největší vliv na rizikové chování dítěte má zaměstnanost matky a to především při práci v noci a o víkendech. Zde bylo pozorováno zvýšení zneužívání cigaret a alkoholu. V případě, že je matka bez práce, sledujeme u adolescentů zvýšené agresivní chování. Čtvrtým bodem byla dlouhodobá nemoc rodičů. Zde se ukázala signifikantní souvislost v případě hospitalizace matky v nemocnici. V tomto případě je možné sledovat zvýšené zneužívání alkoholu a projevy agresivního chování. V posledním případě se souvislost s rizikovým chováním adolescenta neprojevila. Autoři toto vysvětlují tím, že v případě změny funkčnosti rodiny není rizikové či patologické chování kompenzačním prostředkem (Novotný & Okrajek, 2012).

3. Romství

Abychom mohli dobře porozumět tématu práce, je pro nás důležité vymezit, co je Romství a kdo je to Rom. Dále bychom si měli přiblížit historii Romů a nastínit styl romské kultury. Dále se budeme zabývat tím, jak může být Romství znevýhodňující faktor a také si zde srovnáme hodnoty Romů s hodnotami majoritní společnosti. Podstatné bude zmínit, jaké jsou psychologické aspekty romské psychiky. Hlavním tématem pro tuto práci je téma romské rodiny. Zde si ho přiblížíme tak, jak ho vidí literatura. V praktické části připojíme deskriptivní analýzu vnímání rodiny očima romských adolescentů.

Kdo jsou tedy vlastně Romové? Viktor Sekyt (2003) tvrdí, že jsou to dle našich zákonů ty osoby, které patří do romského národa a hlásí se k romské národnostní menšině. Z jeho tvrzení tedy vyplývá, že za Roma můžeme považovat jen toho, kdo se Romem cítí být. Na druhou stranu jsou tu i lidé, kteří se osobně za Romy nepovažují, ale romská menšina a zbývající majorita je za Romy považuje. V České republice se můžeme setkat s mnoha etnickými skupinami Romů. Liší se nejen dialektem romštiny, kterou mluví, ale také i svým začleněním do většinové společnosti. Od plně asimilovaných Romů po Romy zcela integrované v romské společnosti. U většiny českých Romů nedochází k ani jednomu extrému a jsou tedy někde na pomezí romské a většinové společnosti.

V naší práci se zaměříme především na ty Romy, kteří se sami za Romy považují.

A co je tedy již zmiňované Romství?

Sekyt (2003) uvádí, že „romství je vlastnost nositele romské kultury v tom nejširším slova smyslu. Charakterizují je znalost některého z dialektů romštiny či romského etnolektu češtiny či jiného evropského jazyka, kulturní návyky, znalost rodinných (rodových) tradic, uspořádání a hierarchie rodiny a rodu, uznávané a odmítané hodnoty, specifická rodinná výchova a rodinné vzdělávání, systém odměn a trestů, způsob komunikace, způsob orientace v prostoru a čase, vztah k okolí, k věcem, k přírodě, k lidem – k vlastním i cizím, stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry i víra.“ (433).

V praktické části se pak dále zaměříme na hlubší prozkoumání uspořádání a hierarchie rodiny, rodinnou výchovu, systém odměn a trestů a také na způsob komunikace.

3.1. Historie Romů a romská kultura

Pro naši práci je důležité vymezit to, jak se Romové vzali na našem území a popsat si i historii Romů. Na jednotlivých etapách romských dějin bychom chtěli poukázat i tlak, který formoval romskou identitu.

O tom, odkud Romové pocházejí, panují ve společnosti různé domněnky, které z velké části nejsou ničím podložené. Horváthová (2002) však uvádí, že již v 18. století bylo zjištěno, že pravlast Romů je Indie.

Předpokládá se, že v době, kdy se indická společnost dělila na různé kasty, patřili Romové k nejnižší kastě společnosti, k tzv. nedotknutelným. Na území Indie se často Romové živili jako řemeslníci a hudebníci, což obnášelo časté přemísťování a kočování do jiných oblastí Indie. Uvádí se, že příslušnost k té nejvíce odmítané kastě vedla romskou společnost k migraci do jiných částí světa. V 15. století jsou vedeny první zmínky o Romech na území střední a západní Evropy. Po příchodu na území střední a západní Evropy nastal problém i s jejich obživou. Poptávka po řemeslnících nebyla na území Evropy tak vysoká, jako tomu bylo v Indii. Uvádí se, že se zde Romové začali živit jako tanečníci, zpěváci, ale i věštcí (Strádalová, 2007).

Další historické prameny ukazují, že Romové procházeli během celých dějin romského národa velkým pronásledováním. Před rokem 1700 byli Romové vypovídáni ze země a dokonce v této době bylo zcela legální Romy mučit a zabíjet, romské děti byly dávány na převýchovu do neromských rodin. Až teprve za vlády Marie Terezie, tedy kolem roku 1761 začali být Romové bráni na vědomí. Dle asimilační politiky z tohoto roku měli Romové pracovat v zemědělství, musí přijmout jiné „neromské“ jméno a pod trestem mají zakázáno používat romský jazyk. Vzhledem k jejich schopnostem pracovat jako řemeslníci, je jim tolerováno kočování za účelem nabízení svým řemeslnických služeb tam, kde je potřeba. Pozdější společnost však začala tento styl života omezovat a vedla tak Romy k pochybným zdrojům obživy, ať už k věštění, či žebrotě nebo dokonce ke krádežím. Postupně byl tento způsob života Romů omezován a v roce 1885 byl vydán zákon, který zaváděl, že Romové mají být za svůj kočovný život trestáni. Od roku 1927 byli dokonce pod policejním dohledem. Dalším velkým pronásledováním Romů byl holocaust během druhé světové války. Během této doby zahynulo skoro pět tisíc českých Romů. Po konci nacistického útlaku Romů přichází komunistická vláda. Rok 1948 přináší pro mnoho Romů pozitiva. Došlo ke zrušení zákona z roku 1927, byla snaha o zlepšení gramotnosti a

hygienických podmínek mezi Romy, a dále byly zavedeny preventivní programy. Na druhou stranu zde byl velký tlak na to, aby romská menšina plně splynula s majoritní společností. Byla omezována romská kultura a životní styl. Po roce 1960 došlo k ničení romských osad a rozptylování Romů po celé zemi. Až teprve rok 1989 přinesl Romům možnost užívat opět svůj jazyk a svou kulturu. Na druhou stranu velká otevřenost, široké spektrum možností a především povinnost starat se sám o sebe způsobily u Romů velký zmatek, na který po celé té době utlačování nebyli připraveni (Říčan, 1998). Tyto zmíněné historické etapy měly velký dopad na vývoj romské identity a psychiky. O tomto tématu ještě pojednáme v další kapitole.

3.2. Romství jako znevýhodňující faktor

V této kapitole je důležité zmínit, jaké faktory považuje majoritní společnost za důležité, aby mohl být člověk ve společnosti úspěšný. Jedná se především o co nejvyšší dosažené vzdělání, dále pak o schopnost a snahu učit se novým věcem, zvládat dodržovat zákony a společenská pravidla, dále pak věnovat se kvalitně a zodpovědně svému zaměstnání a hlavně umět hospodařit se svými finančními prostředky (Sekyt, 2003).

Dle Sekyta (2001), některé výše zmíněné faktory majoritní společnost u Romů postrádá. Ať už se jedná právě o nízké vzdělání, špatnou kvalifikaci, nedostatečnou pracovní angažovanost nebo o nadměrnou hlučnost, lenost nebo kriminální chování. Na druhou stranu Romové odsuzují Čechy za nadřazené chování, vypočítavost, citový chlad a hlavně za rasismus. Tyto naprosté odlišnosti ve vnímání světa vzdalují dvě různé společnosti od sebe více a více.

Stejně tak, jako majoritní společnost považuje zaměstnání za důležité k vlastnímu přežití, existují ještě mnohé romské rodiny, které některá povolání považují za nečistá a to i tehdy, pokud by výdělek byl poměrně vysoký. V případě, že by jeden z členů měl získat dobře placenou práci, odrazuje ho od této skutečnosti fakt, že by se o výdělek musel podělit s celou svou rodinou. Většina Romů nemá potřebu pracovat více, než zbytek členů rodiny. Tento postoj k zaměstnání, který se naprosto liší od majoritní společnosti, je velice často zdrojem kritiky romské společnosti. Mezi Romy panuje velká rodinná solidarita, což bychom mohli považovat za velmi pozitivní. Druhá strana tohoto faktu je, že Romové necítí odpovědnost za svou budoucnost. Žijí s vědomím, že když budou podporovat svou rodinu v současnosti, pak je rodina na oplátku podpoří v budoucnosti. S tím tedy souvisí naprostý nezájem o dalekou budoucnost a žádná orientace na ni. Dalším bodem, který je pro Romy

důležitý, jsou rodinné záležitosti. Postavení rodiny v žebříčku hodnot na první místo však velice často ovlivňuje již zmiňovanou pracovní morálku. Ať už se jedná o svatbu, pohřeb, rodinnou oslavu či křtiny je to pro Roma vždy důvod, proč nepřijít do zaměstnání. V lepším případě plánovaně, v tom horším naprosto nečekaně. To také může vést ke špatnému obrazu Romů u zaměstnavatelů (Sekyt, 2003).

Vliv Romství se často ukazuje i u špatného bydlení romských rodin. Ať už je hlavní vinou nízké vzdělání Romů, kdy často narazí na nevýhodné nájemní podmínky nebo i již zmíněná rodová solidarita, která končí častým setkáváním rodinných příslušníků, nadměrným hlukem a nespokojenými okolními nájemníky (Sekyt, 2003). Z vlastní praxe můžeme uvést, že hledání vhodného bydlení pro romské rodiny je téměř nadlidský výkon, kdy veškerá snaha je mařena negativními zkušenostmi pronajímatelů. Jak i dále uvádí Sekyt (2003), tento fakt často vede k sestěhování Romů do jedné části města. I tento fakt má značný vliv na utváření romské identity a sebepojetí.

Další vliv má Romství na vzdělávání. Romství je hlavním faktorem, který neumožňuje vzdělávat se jiným, než romským způsobem a zároveň neumožňuje individuální rozvoj člověka, brání individuálnímu úspěchu a nemotivuje k sociálnímu vzestupu. Tím pádem můžeme soudit, že odsuzuje k „*etnickému osudu, ze kterého je velmi těžké najít východisko*“ (Šauerová, 2011, 15). Pro romské vzdělání je typické, že k němu dochází v samotné rodině. Dětem jsou předávány základy romského jazyka, romská kultura a tradice, dále pak informace o romských rodinách, dále jsou předávány romské pohádky, písně, přísloví a také znalosti řemesel typických pro každou romskou rodinu. Je zde názorně vidět, že vzdělání má v obou kulturách značně rozdílnou roli, která může ztěžovat vztahy mezi Romy a neromy (Sekyt, 2003).

Jak jsme v této kapitole poukázali, „*je romství retardačním prvkem hlavně ve dvou směrech: jednak brání osobnímu vzdělání jednotlivým nositelům romství, jednak svým systémem rodinné solidarity zpomaluje rozvoj osobní odpovědnosti.*“ (Sekyt, 2003, 447).

3.3. Hodnoty Romů

Podle Říčana (1997) se většina Romů cítí v majoritní společnosti jako cizinci. Hlavním důvodem jsou odlišné hodnoty těchto dvou kultur. Pojd'me si zde přiblížit hlavní hodnoty romské společnosti.

Na hodnotách, které jsou pro romskou společnost typické, se shoduje mnoho autorů. Například Bakalář (2004) uvádí jako nejvyšší bod hodnotového systému Romů svobodný život. Toto Sekyt (2001) doplňuje ještě tím, že pro Romy je důležité vše, co vede k pokračování života. Život ohrožující nebo omezující věci jsou vnímány velice negativně.

Mezi Romy je kladen velký důraz na uznávání rodové hierarchie a tradice každého rodu. V romských společenstvích je typické, že nejhlavnější slovo má vždy nejstarší muž (Bakalář, 2004). S tím se pojí i velké uznávání předků. Romové od svých rodů odvozují i své postavení mezi ostatními Romy. Podle toho, z které rodiny daný člověk pochází, je mu projevována úcta od ostatních rodů. Pro Romy je typické, že je pro ně důležitější odvozovat svou sebedůvěru od toho, z jakého rodu pochází, než dle toho, jaké vykonávají povolání či jak moc jsou majetní (Sekyt, 2001).

Neopomenutelnou hodnotou je pro Romy láska k dětem. To je také důvod, proč v romské společnosti tak často potkáváme mnohačetné rodiny. Čím více dětí rodina má, tím větší je i její prestiž mezi rody (Bakalář, 2004). Sekyt (2001) k tomu dodává, že u malých dětí se můžeme často setkat až s nadměrným hýčkáním.

I peníze mají v hodnotovém systému Romů své podstatné místo. Důležité však není jejich shromažďování, nýbrž jsou brány jako prostředek k naplňování života a péče o děti (Bakalář, 2004).

Jak už jsme výše zmínili, například hodnota budoucnosti nemá pro Romy skoro žádný význam. Většina z nich žije tím, co bylo a tím, co je teď, protože to jediné je jisté. Orientace na přítomnost má velký vliv i na to, že není kladen důraz na vzdělání, kariéru či snad plánované hospodaření s finančními prostředky (Sekyt, 2001). Domníváme se, že v této oblasti bývají Romové nejvíce nepochopeni majoritní společností, jelikož právě v tomto bodě se žebříček hodnot daných společností odlišuje nejvýznamněji.

Šimíková, Bučková a Smékal (2003) provedli výzkum, kdy se ptali 839 respondentů z majoritní společnosti, jaké mají představy o hodnotách Romů. Následně se ptali 689 Romů, jaké mají představy o hodnotách majoritní společnosti. Podle majority je pro Romy v životě nejdůležitější rodina a komunita (49,1 %), dále pak materiální hodnoty a sociální jistoty (22,7 %) a na třetím místě je to příjemný a pohodlný život (11,6 %), dále se pak v malém % objevovaly odpovědi jako rovnoprávnost a humanitní ideály, přiživovat se na společnosti a na posledním místě byla uváděna práce. Naopak Romové uváděli, že pro příslušníky majoritní společnosti jsou na prvním místě materiální hodnoty (43,9 %), dále

pak rodina (16,6 %) a poté práce a kariéra (12,7 %), v malém procentu se objevila hodnota zdraví, humanitní ideály, odmítání jiných a povyšování se, příjemný a pohodlný život. Pro srovnání ještě uvedeme, jak Romové hodnotili své vlastní hodnoty. Na prvním místě byla rodina (43,8 %), dále pak zdraví (14,8 %), rovnoprávnost a humanitní ideály (13,9 %), materiální hodnoty a sociální jistoty (12,5 %), práce (8,6 %), příjemný a pohodlný život (5,9 %) a u 0,5 % respondentů i rasismus (Šimíková, Bučková & Smékal, 2003). I na tomto výzkumu můžeme pozorovat značné rozdíly v myšlení romské a majoritní společnosti.

3.4. Specifika romské psychiky

Někteří autoři uvádějí, že jsou oblasti lidské psychiky, kde se romská psychika odlišuje od psychiky neromů. Toto téma je pro naši práci také důležité zmínit, abychom mohli lépe pochopit samotná specifika romské rodiny.

Důležité je však i zmínit, že těžká historie romského národa se velice podepsala i na utváření romské osobnosti a identity. Jak jsme již zmínili v kapitole o historii Romů, byla tato menšina dlouhodobě utlačována. Říčan (1998) uvádí postoje sociálních psychologů k této problematice. Pokud je některá národnostní menšina nebo skupina obyvatel dlouhodobě utlačována většinou, má tendenci tento obraz převzít za svůj. Takto vzniká skupinový komplex méněcennosti, který charakterizuje i romskou společnost.

Těžká historie národa se postupně projevuje i v dalších oblastech osobnosti. Například Bakalář (2004) uvádí rozdílnost ve vnímání času a prostoru. Jak už jsme v předchozích kapitolách zmínili, je pro Romy typická orientace na přítomnost. Málokdy se setkáme s plánováním dalších dní a velice ojediněle s plánováním daleké budoucnosti. Hlavní význam má okamžik tady a teď. Velký problém mají Romové s vnímáním prostoru. Často se objevuje snížená schopnost popsat cestu z jednoho místa na druhé či snížená schopnost analytického a syntetizačního myšlení.

Typické pro romskou osobnost je dosáhnout maxima, ale jen s minimálním úsilím. Neradi čelí překážkám a výzvam života. Chtějí-li něčeho dosáhnout a objeví se komplikace, snaží se to jakkoli obejít nebo celou snahu raději úplně vzdají (Vondráčková, 2007).

Bakalář (2004) pak dále uvádí některé charakteristické rysy romské osobnosti. Jedním z nich je preferování prožitku. Kdy je na prvním místě uspokojení všech fyziologických potřeb. Důležité je upozornit na skvělé zvládání sociální komunikace. Romové jsou velice empatičtí a mají dobrý smysl pro neverbální komunikaci. Jsou velice citliví na

to, když je jim sdělováno něco jiného, než mohou vyčíst z gest a mimiky daného člověka. Velice často rozpoznají neupřímnost v hlase a začnou se podle toho k danému člověku také chovat. Velice negativně je v romské společnosti vnímán individualismus. Snaha naplňovat osobní ambice je vnímána jako popření romství a je odsuzována.

4. Romská rodina

„Nane čhave, nane bacht. – Nejsou děti, není štěstí.” (Šauerová, 2011, 24).

Pro naši práci je stěžejní popsat téma romské rodiny. Znázornit koncept tradiční romské rodiny, tak jak ho vidí současná odborná literatura. V kapitole o rodině jsme si vymezili to, jakou má kdo v české rodině roli. Toto je pro naši práci důležité u rodiny romské. Vymežíme tedy role jednotlivých členů romské rodiny a budeme sledovat podobnosti a rozdíly rodin napříč dvěma kulturami. Podrobněji se zde zaměříme i na způsob výchovy v romské rodině. Tato kapitola je stěžejní pro náš následný výzkum.

4.1. Tradiční romská rodina

Národní zpráva o rodině, kterou v roce 2004 vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí charakterizuje tradiční romskou rodinu jako velkou patriarchální rodinu tvořenou mnoha generacemi. Tato zpráva však upozorňuje na to, že se změnou společnosti v posledních letech dochází i k velkým změnám v uspořádání romských rodin. V posledních generacích je vnímán oslabený vliv rodiny, který souvisí i s postupným rozpadem romské komunity (MPSV, 2004).

I další autoři uvádějí, že pro romskou rodinu bylo vždy typické patriarchální uspořádání. Muž má tedy vyšší postavení v rodině než žena a děti. Dále pak je častý velký počet dětí (Bakalář, 2004).

Partnera musí Romové hledat ve své vlastní komunitě a je těžce ovlivněn autoritou rodičů. Partnerský život začíná u Romů ve velice nízkém věku bez nutnosti uzavřít manželský svazek. Tyto páry pak většinou začínají žít společný život u rodičů muže. Obvykle se mezi Romy můžeme setkat i s velice mladými rodiči a to dokonce i v nezletilém věku (Šauerová, 2011).

Pro romskou rodinu je typická vzájemná podpora a pomoc. Pozorujeme i takzvanou sociální ochranu. Je časté, že svobodní lidé, především tedy dívky, zůstávají ve své původní rodině minimálně do doby, než si najdou partnera, který nad nimi nadále převezme ochranu. U romských rodin je časté, že své staré rodiče či příbuzné nadávají do žádných institucionálních zařízení, ale pečují o ně doma. Stejně je tomu u lidí s nějakým fyzickým či mentálním postižením (Strádalová, 2007).

Šauerová (2011) shrnuje několik základních principů, kterým jsou rodinné vztahy podřízeny. Mnoho z nich nám ukáže, jak moc je pro Romy rodina důležitá. To především proto, že člověk jako individuum není až tak důležitý, ale rodina je všechno. To, jestli se bude daný jedinec individuálně rozvíjet, není podstatné ba dokonce, je to nežádoucí. Hlavní roli zde hraje příslušnost k rodině a role, kterou v ní má daný jedinec. Stejně tak vše, co je jednoho člověka, patří v tom daném okamžiku všem členům rodiny. O tom jsme se již zmiňovali v předchozí kapitole. Vydělaná výplata jedním členem rodiny je automaticky všech. Zároveň i největší obdiv si zaslouží ten, kdo nejlépe zvládá svou roli v dané rodině. Rozhodně to není ten, kdo se snaží o svůj vlastní individuální rozvoj.

4.2. Postavení jednotlivých členů v rodině

Jak už jsme se zmínili výše. V romských rodinách je typicky hlavou rodiny muž. Ten má nejvyšší postavení ze všech členů rodiny. Jeho váženost také roste s přibývajícím věkem. Na druhé straně úcta ženy roste s počtem dětí. Tedy nejváženější ženou bývá ta, která porodila nejvíce dětí. S tím souvisí i to, že bezdětná žena není v romské rodině brána téměř vážně a její postavení se značně změní po prvním porodu (Hájková, 2001). V souvislosti s patriarchálním rázem romské rodiny je žena nejvíce ceněna za porod chlapce. Umělé potraty jsou v romských rodinách odsuzovány. Stejně tak, pokud je žena neplodná, má muž právo ji opustit (Říčan, 1998).

Již dříve jsme mluvili o vysokém postavení nejstaršího muže. S tím souvisí i to, že pokud pod jednou střechou žije více mužů, například otec a synové s rodinami, hlavní slovo a rozhodovací právo má právě otec. Hlavní rolí muže v romské rodině je finanční zabezpečení. Muž má obstarat ekonomické prostředky, které dá ženě a žena má za úkol s nimi hospodařit. Obstarat do domácnosti potraviny a ošacení pro všechny členy rodiny. Dříve bylo typické, že žena chodila několik kroků za mužem. Tím se znázornilo její nižší postavení. Dnes je viditelný vliv majoritní společnosti a s tímto seřazením se už aktuálně spíše nesetkáme (Hájková, 2001).

U romských mužů se často setkáme s nevěrou. Ta jim bývá jejich ženami tolerována. Některé ženy dokonce upozorňují na to, že jejich muž je žádaný i jinými ženami. Na druhé straně žena nevěrná být nesmí (Říčan, 1998). Muž dokonce dříve vyjadřoval svou žárlivost na jiné muže tím, že ženu občas uhodil. Pro ženu toto chování muže často bývalo jako důkaz toho, že ji stále miluje. Dnes se s tím chováním opět už moc nesetkáme. Příčinou je vliv majoritní společnosti a částečná emancipace romských žen (Hájková, 2001).

Hlavní rolí ženy v romské rodině je starost o domácnost, hospodaření s finančními prostředky a hlavně péče o děti (Říčan, 1998).

Žena jako matka má v rodině velký význam pro chod rodiny a domácnosti. Přesto však matka stojí v romské rodině spíše v pozadí celé domácnosti. Stejně jako tomu bylo u mužů, i u žen se největší úcta věnuje nejstarší ženě v domácnosti. Té muži dají vydělaný obnos peněz a tato nejstarší žena (matka) rozhodne o tom, za co se peníze utratí. Nejstarší členka domácnosti rozděluje i povinnosti ženám mladším – dcerám, snachám. Svým dcerám matka již od útlého věku předává své kuchařské dovednosti a vede dcery k tomu, aby se dokázaly dobře postarat o domácnost. V romských rodinách musí být dívky dobře připraveny jako hospodyně, aby se mohly brzy vdát. Dříve byla role hospodyně hlavní ve výchově dívek, dnešní romské rodiny už více dbají i na vzdělání svých dětí. Uvědomují si jeho nutnost pro úspěch v majoritní společnosti (Hájková, 2001).

Dále se zaměříme na to, jak je vnímané dítě v romské rodině a jaká je jeho role. Už v předchozích kapitolách jsme si uvedli, že pro romskou rodinu znamená velkou prestiž mít hodně dětí.

U romských dětí můžeme pozorovat velké fixování na matku. Matka většinou tvoří hlavní model, od kterého se děti mohou učit a matka je ta, co má dětem rozšiřovat obzory a dbát na dobrý vývoj dětí (Šauerová, 2011).

Čím více synů romská rodina má, tím má větší prestiž mezi okolními rodinami. Zvláštní roli v rodině většinou hraje nejstarší syn. Jeho povinností je vykonávat všechny mužské činnosti a dále se má podílet na péči o své sourozence. Ostatními dětmi v rodině je považován za stejnou autoritu jako otec. V případě, že rodiče nejsou v domácnosti přítomni, přebírá zodpovědnost za všechny děti a celou domácnost. Uplatňováním trestů a odměn se podílí na výchově svých sourozenců. Vliv nejstaršího syna rodiny na své sestry většinou mizí předáním této pravomoci jejich manželům. Avšak k dětem svých sourozenců může uplatňovat stejnou výchovu jako k dětem vlastním. Vliv nejstaršího syna posiluje kolem 15 až 16 roku. V tomto období vstupuje dle své rodiny do dospělosti. Po smrti otce přebírá nejstarší syn hlavní slovo v rodině (Hájková, 2001).

Co se týká výchovy dívek, bývají v brzkém věku zapojeny do chodu domácnosti (Ježová, 2010). Nejstarší dcera v rodině má na starost také péči o své mladší sourozence. Výchovné prostředky může použít jen na své sestry. Na bratry má za úkol je dohlížet. Svého nejstaršího bratra musí respektovat a brát jako autoritu. To i tehdy, kdyby byl mladší než

nejstarší dcera. Hájková (2001) vymezuje i roli snachy v rodině. V rodině má úplně nejnižší postavení. Hlavní roli v tom hraje to, že je to žena, je mladá a je pro rodinu cizí. Nová snacha musí projevit snahu, naučit se od své tchýně zvyklostem dané rodiny. Alespoň nějaké postavení a úctu tato žena získává po porodu dvou až tří dětí. Do té doby se musí plně podřídít své tchýni, poslouchat a neodporovat. Teprve když se snacha projeví jako dobrá matka, manželka a hospodyně je svou tchýní a zbytkem rodiny vzata na milost.

4.3. Výchova v romské rodině

Výše jsme si popsali, jaké postavení mají v rodině děti, konkrétně nejstarší syn a nejstarší dcera. Dále je pro náš výzkum podstatné vymezit, jak v romských rodinách probíhá výchova dětí.

Odborné zdroje charakterizují romskou výchovu jako výchovu bez řádu, která v důsledku může vést k mnoha negativním aspektům v dalším vývoji dítěte. Velké množství romských dětí nepozná během dětství žádnou rodičovskou autoritu. Velká část rozhodnutí je ponechána již od útlého věku na samotném dítěti. Dítě si samo rozhodne, zda půjde spát či ne, zda bude právě teď jíst či ne, apod. (Bakalář, 2004).

Na výchovu dětí má i velký vliv téměř nulová orientace Romů na budoucnost, kterou jsme popsali v dřívější kapitole. Ve výchově romských dětí nejsou patrné snahy předat dětem špatné zkušenosti rodičů a zvýšit tak šanci na jiný život svých dětí. Podobným problémem je i nezájem romských rodičů o volný čas svých dětí. Často děti tráví volný čas již od útlého věku mimo rodinu, s kamarády po ulicích a jsou tak vystavovány četným rizikovým faktorům. Dnes se výskyt dětí potulujících se po ulicích o něco málo snížil vlivem rozšíření nízkoprahových klubů pro děti a mládež (Šauerová, 2011).

Důležité je zde zmínit, že romské děti se od dětí z majoritní společnosti liší tím, že daleko dříve dospívají. A to jak fyzicky, tak psychicky. U Romů je často typické, že již mladé dívky i mladí hoši musí převzít roli pomocníka v rodině. Tímto je na ně kladen velký tlak okolí, aby se začali chovat jako dospělí, našli si partnera a brzy založili vlastní rodinu. Tento časný vývoj má určitý vliv i na to, že u mladých Romů málokdy poznáme chování typické pro dospívání, takzvanou pubertu. Jak se většina autorů shoduje, v těchto letech většina romských dětí už dětmi není. (Ježová, 2010).

Důležitou otázkou výchovy je i vztah Romů ke vzdělávání. Jak moc je pro Romy důležité připravit své dítě na školní docházku nám může ukázat následující výzkum.

V roce 2011 byl publikován článek, který srovnával kognitivní vývoj romských a neromských dětí. Dětem byl předložen test připravenosti na školu. Celkem bylo vyšetřeno 153 dětí, z toho 79 příslušníků majoritní společnosti a 74 dětí z romské společnosti. U dětí byla prověřována oblast grafomotoriky a praktické inteligence. V oblasti grafomotoriky se významný rozdíl mezi skupinami neprokázal. V oblasti praktické inteligence byl rozdíl docela velký. Autoři toto vysvětlují tím, že děti romské měly problém se znázorněním a to proto, že jim doma chybí obrázkové knížky. Co bylo ovšem překvapující je to, že u majoritní skupiny dětí lépe skórovaly dívky než chlapci. U romské skupiny dětí tomu bylo právě naopak. Autoři toto dávají do souvislosti s patriarchálními hodnotami společnosti. Jak už jsme i my výše uvedli. U dívek je již od útlého věku kladen nárok na to, aby dívka byla dobrá hospodyně a zvládla se postarat o domácnost. S tím tedy může souviset i zjištěný fakt, že chlapci jsou lépe připraveni na školní docházku nežli dívky (Filípková & Dočkal, 2011).

Na druhou stranu Kvapilová (2017) zjistila, že vzdělání a budoucí uplatnění ve společnosti má pro Romy velkou hodnotu a vysvětluje to tím, že Romové tento postoj přejímají od majoritní společnosti.

4.4. Postoje romských adolescentů k rodičovství

V roce 2010 byl proveden výzkum v rámci bakalářské práce, který se zabýval tématem postojů romských adolescentů k manželství a rodičovství. Byl proveden kvalitativní výzkum a pomocí rozhovorů s dvanácti adolescenty bylo zjištěno, že manželství a rodičovství představuje pro Romy velice důležitou hodnotu. Ukázalo se, že rodina je pro mladé Romy nedílnou součástí života (Ježová, 2010).

Dále Ježová (2010) uvádí, že důležitý je počet narozených dětí. Samotný oficiální sňatek není podstatný. Zde se potvrdily i námi již zmiňované teoretické poznatky. Úlohou ženy je mateřství a rodiny bývají zakládány ve velice mladém věku.

To jak si mladí Romové dle tohoto výzkumu představují rodinu, je stále založeno na tradicích romské společnosti. Žena má být matka a hospodyně. Otec má rodině zajistit finanční zabezpečení a má zastat těžké práce v domácnosti (Ježová, 2010).

Z výzkumu vyplynulo, že mladí Romové jsou ve svých rodinách spokojeni a chtěli by pro své děti stejně dobrou rodinu, jako měli oni sami (Ježová, 2010).

VÝZKUMNÁ ČÁST

5. Výzkumný problém, cíle práce a výzkumné otázky

Výzkumným problémem je problematika romské rodiny a to, jak samotní romští adolescenti vnímají funkci a roli této primární socializační jednotky.

V posledních letech v problematice adolescentů a v problematice vnímání rodiny proběhlo mnoho výzkumů. Velká část z nich se zaměřuje na běžnou majoritní populaci, ale malé množství výzkumů se zabývá otázkou, jak je to v minoritních skupinách. Ještě méně výzkumů se pak zabývá minoritou romskou. Otázka romské minority je v naší společnosti velké téma. Existuje na ni mnoho názorů a pohledů. Je však pravdou, že kvalitně odvedených výzkumů zabývajících se romskou kulturou, není mnoho. Existuje velké množství statistických dat, z kterých můžeme zajisté získat mnoho užitečných informací. Domníváme se, že chybí práce, zabývajících se romskou kulturou více do hloubky. Malá část výzkumů se snaží popsat jednotlivé aspekty romské kultury detailněji a více je tak přiblížit čtenářům.

Tento důvod nás také dovedl k rozhodnutí zkoumat aspekt romské rodiny kvalitativním přístupem a popsat ho tak co nejdetailněji se všemi jeho specifickými znaky. Snahou je porozumět danému problému v celkovém kontextu a v přirozených podmínkách.

V této práci se budeme zabývat výzkumem vnímání rodičovské role očima romských adolescentů. Vzhledem k tomu, že jsme měli možnost působit v několika organizacích pracujících s romskými rodinami a v současné době působit v Oblastní charitě Kutná Hora, kde spolupracujeme s romskými rodinami v rámci sociálně-aktivizační činnosti pro rodiny s dětmi, je nám tato problematika velmi blízká.

Hlavní výzkumný cíl jsme stanovili takto: Zjistit a popsat, jak romští adolescenti vnímají obraz rodiny. Výzkumný cíl je převážně deskriptivní se snahou popsat jednotlivé dílčí aspekty dané problematiky.

Dále jsme si stanovili dvě výzkumné otázky vyplývající z výše zmíněného cíle práce:

1. Jak mladí Romové vnímají svou primární rodinu?
2. Jaké představy mají mladí Romové, o své vlastní budoucí rodině?

Z výzkumných otázek dále vyplynuly otázky tazatelské, které byly využity při samotných rozhovorech s respondenty.

6. Popis zvoleného metodologického rámce a metod

6.1. Zvolený typ výzkumu

Po prostudování odborné literatury k danému tématu a po prostudování metodologických poznatků jsme se rozhodli zvolit kvalitativní přístup. Miovský (2006) uvažuje o kvalitativním výzkumu jako o způsobu analýzy dat, který se nezaměřuje na kvantifikaci dat, ale na jejich hloubkovou analýzu. Z tohoto důvodu jsme usoudili, že pro deskripci námi stanoveného cíle výzkumu bude tento přístup vhodný. Strauss a Corbinová (1990) pak dále uvádějí, že hlavní výhodou využití kvalitativního přístupu je to, že nám pomáhá odhalit a pochopit podstatu jevu, který není tolik zmapovaný. Stejně tak je využití tohoto přístupu mnohem nápomocnější u jevů, kde by se nám informace pomocí kvantitativních metod podchycovaly velice obtížně. Toto je další důvod využití kvalitativního přístupu v našem výzkumu, protože chceme docílit zmapování daných jevů u nám dost vzdálené komunity lidí.

Jako typ výzkumu jsme zvolili mnohonásobnou případovou studii a to z toho důvodu, že se domníváme, že zkoumáním více případů získáme hlubší vhled do námi zkoumané problematiky (Hendl, 2009).

6.2. Metody tvorby dat

Jako hlavní metodu tvorby dat jsme se rozhodli použít metodu polostrukturovaného rozhovoru. Tuto metodu považujeme za nejvhodnější pro probádání tak specifického tématu jako je romská rodina. Umožňuje nám navázání důvěrného vztahu mezi námi a respondentem a také možnost bližšího doptání se na další témata.

Nejprve došlo k vytvoření schématu neboli jádra rozhovoru tvořeném základními otázkami, které během rozhovoru s jednotlivými respondenty nesmějí být opomenuty. Tyto otázky pak byly položeny třem respondentům v rámci pilotního výzkumu. Zde došlo k zjištění, že otázky nejsou vhodně seřazeny a následně došlo k tvorbě nové osnovy rozhovoru. Konkrétní otázky rozhovoru po provedené úpravě jsou vypsány v příloze č. 1. Během samotných rozhovorů pak docházelo k upřesnění jednotlivých odpovědí respondentů, případně k bližšímu dotazování k tématům, která se během rozhovoru vynořila (Miovský, 2006).

Aby byla zachována jednotnost prostředí a času, všechny rozhovory byly prováděny ve stejné kanceláři v přibližně stejných odpoledních hodinách. Při vedení rozhovorů byl použit záznamový arch, který sloužil k zaznamenání základních demografických údajů a dále jako základní osnova rozhovoru.

Před zahájením samotného rozhovoru byli všichni respondenti seznámeni s výzkumným záměrem. Respondentům bylo vysvětleno, že cílem výzkumu je zmapovat oblast romské rodiny a že všechny získané informace budou sloužit pro zpracování bakalářské práce. Respondenti byli dotázáni, zda s účastí ve výzkumu souhlasí a zda souhlasí s nahráváním celého rozhovoru na diktafon. Dále byl každému respondentovi předložen k podpisu informovaný souhlas. Někteří námi oslovení mladí lidé účast ve výzkumu ihned odmítli. Ti respondenti, co na účast ve výzkumu přistoupili, byli ochotní a zodpovědně odpovídali na námi položené otázky. Všimeli jsme si, že s narůstající hloubkou otázek, byly odpovědi některých respondentů stručnější. Některým respondentům se na velice osobní otázky odpovídat nechtělo.

6.3. Metody zpracování a analýzy dat

Během rozhovoru docházelo k fixaci dat. Demografické údaje byly zaznamenány do záznamových archů a samotný rozhovor byl nahráván na diktafon. Následně byla provedena transkripce dat a po dvou dnech od prvního převedení dat do písemné podoby byla provedena kontrola transkripce opakovaným poslechem. Vzhledem k tomu, že naším záměrem bylo využít k analýze dat obsah sdělení respondentů, došlo k redukci dat prvního řádu, pro snadnější analýzu samotného textu (Miovský, 2006).

Při samotné analýze rozhovorů jsme využili metodu obsahové analýzy. Zaměřili jsme se na analýzu každého jednotlivého rozhovoru a v každém z nich jsme se zaměřili na identifikaci dílčích témat, která během analýzy vyplynula. Tímto postupem jsme chtěli docílit plného zachování individuálního přístupu ke každému respondentovi.

Došlo ke čtení jednotlivých rozhovorů, k jejich opakovanému čtení a prvnímu psaní poznámek a komentářů k významným a zajímavým pasážím těchto rozhovorů. Postupovali jsme formou tužka-papír. Během čtení jsme barevně označovali úseky, které měly něco společného nebo spolu jinak souvisely. Použili jsme metodu otevřeného kódování. Každému úseku byl přidělen kód, podle toho, co ho charakterizovalo. Nejčastěji jsme využili kódy

deskriptivní, které vystihovaly, o čem daný úsek textu pojednává. Došlo tak k lepší orientaci v textu a k jednodušší práci s ním.

Následně jsme hledali vztahy mezi námi vytvořenými kódy a mapovali jejich vzájemná propojení. Při hledání vztahů mezi kódy jsme postupovali takovým způsobem, že jsme si nejprve všechny kódy vypsali chronologicky za sebou a dále jsme vytvářeli tematické shluky podle toho, jak si byla témata podobná.

Cílem tohoto způsobu analýzy bylo objevit co nejvíce společných témat, která se jednotlivými rozhovory prolínají.

6.4. Etické problémy a způsob jejich řešení

Při našem výzkumu jsme se setkali s několika etickými problémy, které bylo nutné řešit. Vzhledem k tomu, že jsme před zahájením výzkumu vystupovali směrem k našim respondentům v roli pracovníka Oblastní charity, bylo zapotřebí jasně vymezit hranice daných rolí – role pracovníka a role výzkumníka. Respondentům bylo vysvětleno, čeho se daný výzkum týká, k čemu slouží a že jejich zapojení do výzkumu je plně dobrovolné. Dále bylo sděleno, že tento výzkum nemá nic společného s činností Oblastní charity Kutná Hora.

Před zahájením samotného rozhovoru bylo opět respondentům vysvětleno, co je čeká, že z výzkumu mohou kdykoliv odstoupit a že celý výzkum je anonymní. Následně byl respondentům předložen informovaný souhlas s účastí ve výzkumu k podpisu. Dále byli respondenti dotázáni, zda může být celý rozhovor nahráván.

Během rozhovorů jsme se snažili zajistit takové prostory, které měly vést k navození pocitu soukromí a bezpečí.

Uvědomujeme si, že témata rodina a etnicita mohou být pro mnoho respondentů velice citlivá. Celý rozhovor byl veden s důrazem na citlivost těchto témat. Respondentům byl ponechán dostatek času na promyšlení odpovědí a byla jim nabídnuta možnost neodpovědět.

7. Soubor

Námi zvolená populace osob byla tvořena lidmi ve věku 17-20 let, kteří v současné době ještě nezaložili vlastní rodinu. Tato kritéria byla stanovena pro větší homogenitu daného souboru. Důležitým kritériem také bylo to, aby se daný respondent sám cítil být Romem. Jak bylo zmíněno v teoretické části, je běžné, že osoby, které majoritní společnost označuje jako Romy, samy sebe za Romy nepovažují. Oslovením takových respondentů by tedy dle nás došlo ke zkreslení pohledu na celý výzkumný problém.

Pro výběr daného souboru jsme zvolili metodu nepravděpodobnostní. Konkrétně tedy metodu prostého záměrného výběru. Pomocí této metody vybíráme dle Miovskeho (2006) do našeho výzkumného souboru každého, kdo splňuje kritéria našeho souboru a s účastí ve výzkumu souhlasí. V tomto případě nevyužíváme žádné další strategie pro výběr účastníků. Tato metoda se nám jeví jako nejvhodnější z důvodu specifického vzorku respondentů.

Celkem bylo osloveno 20 respondentů se žádostí o účast ve výzkumu. Následně s účastí ve výzkumu souhlasilo jen 15 oslovených respondentů. Tři respondenti následně nepřišli na domluvenou schůzku, kde měl proběhnout již samotný rozhovor. Našeho výzkumu se tedy nakonec zúčastnilo 12 respondentů. Z toho 6 žen a 6 mužů. Věkové rozložení respondentů popisuje následující tabulka.

Tabulka 1: Věkové rozložení respondentů

Věk	Žena	Muž
17	2	2
18	2	-
19	-	3
20	2	1
Celkem	6	6

8. Výsledky

Výsledky výzkumu jsme se rozhodli prezentovat ze dvou perspektiv. Nejprve z perspektivy jednotlivých respondentů a to pro zachování celistvosti pohledu mladých lidí na rodinu. Dále pak z perspektivy jednotlivých témat.¹

8.1. Prezentace výsledků z perspektivy jednotlivých respondentů

Respondentka 1

Respondentce je 18 let. Žije s matkou, starším bratrem a nevlastním otcem. Vlastní otec od rodiny odešel. „*Můj vlastní táta s náma nežije, odešel od mamky, kdy jsem byla ještě malá.*“ Rodiče respondentky mají základní vzdělání. Nevlastní otec je vyučen jako strojní mechanik. Matka byla zaměstnána na částečný úvazek v hotelové kuchyni jako pomocná síla. „*Spíš jen brigádně, protože byla v částečném invalidním důchodu. Ted' už je v domácnosti.*“ Vztahy v rodině hodnotí v současné době jako dobré. „*Dřív jsme se hádali s bratrem, ale ted' už máme vztahy dobré. S mamkou jsem měla vždycky spíš kamarádský vztah.*“ Jako nejdominantnější osobu rodiny vnímá matku. „*Asi mamku, je hodně od rány a s ničím se moc nemaže.*“ Na výchově se nejvíce podílela matka. Vedla ji k zodpovědnosti a ukazovala ji, že je důležité, být sám sebou. V dětství se s otcem viděla jen málo. Matka byla přísná a věnovala se jí podle svých časových možností, byla spíše samostatnější dítě. Matce se se svými problémy dokázala svěřit, protože k dané věci přistupovala jako kamarádka. „*Vyslechla mě, poradila. Nesnažila se mě moc ponaučovat.*“ Vzdělání nemělo v rodině moc velkou váhu. „*Pro mamku bylo vždycky důležitější to, jak to chodí v životě. Takže známky neřešila tak moc, ale nechtěla, abych propadla.*“ Hlavním trestem ve výchově bylo vynadání. Z tělesných trestů to byl pohlavek od matky. Nevlastní otec trestal fyzicky jen bratra. Pochválena byla většinou jen za dobré známky ve škole a hezké vysvědčení. Na vlastní rodině oceňuje, že dokáží držet při sobě a pomáhat si. Rodina ji naučila především samostatnosti. Ráda by se ale více stýkala s prarodiči. To jediné by na své rodině změnila. Finanční zabezpečení rodiny má na starost otec a nyní už i bratr. Matka má na starost domácnost. Sama respondentka pomáhá především matce s péčí o domácnost. Hodnoty

¹ V uvedených textech jsou uváděny přímé citace z rozhovorů s respondenty. Autoři práce se neztotožňují s žádnými vulgarismy, hanlivými označeními, předsudky ani stereotypními myšlenkami.

rodiny jsou především rodina, zdraví a peníze. „*Důležitá je hlavně rodina a zdraví. Pak jsou pro nás asi důležité peníze, abychom se měli dobře.*“

Založit vlastní rodinu zatím neplánuje. „Až to přijde, tak to přijde.“ V budoucnu by ráda žila s partnerem a třemi nebo čtyřmi dětmi na vesnici. U svých dětí by byla ráda za důvěrné vztahy. „*Chci, aby mi děti důvěřovaly, aby se mi nebály cokoliv říct, s čímkoliv se svěřit.*“ Výchova matky ji ovlivnila natolik, že ani u svých dětí nebude hledět na školní známky, ale bude pro ni důležité, jak jsou děti schopné obstát v životě. Dětem by do života ráda předala samostatnost a schopnost se o sebe postarat. Chtěla by, aby se o finanční zabezpečení postaral partner a ona měla na starost domácnost. Tělesné tresty ve výchově považuje za účinný nástroj k výchově dětí. „*Myslím, že ano, ale nic se nesmí přehánět. Dítě si musí uvědomit, co může dělat a co ne.*“ Dobře fungující rodina se dle respondentky pozná podle toho, že v rodině nejsou hádky a členové rodiny si navzájem pomáhají. Ve výchově dětí je důležité, aby se dětem věnovalo dost času a aby samotná výchova byla důsledná.

Sama popisuje typickou romskou rodinu jako velmi početnou, rodina tráví hodně času společně, děti mají volnost a čas tráví převážně venku. Od majoritní společnosti se odlišují hlavně v tom, že drží více při sobě, mají velkou rodinu a jsou upřímnější.

Respondentka 2

Respondentce je 17 let. Žije s matkou, sestrou, dvěma bratry a babičkou. Matka má základní vzdělání. Otec před pěti lety zemřel. Vztahy v rodině hodnotí pozitivně. Nejdominantnější z rodiny je babička. Na samotné výchově se pak podílela převážně matka. V rodině byly používány finanční odměny místo pochval. Otec občas použil fyzický trest, jako je pohlavek nebo plácnutí přes zadek. Výchovu celkově hodnotí jako velice mírnou. Rodiče se jí v dětství dost věnovali. „*Chodili jsme ven a tak.*“ S problémy se v rodině nikomu nesvěřovala. „*Svěřovala jsem se sestřence, rodiče by nadávali a tak...*“ Rodina jí do života dala především vzor, jak se chovat a vštěpila jí základní pravidla. Na finančním zabezpečení rodiny a na péči o domácnost se vždy podíleli oba rodiče. Po smrti otce je převážně vše na matce. Často jim s domácností pomáhá i babička.

Svou rodinu by jednou chtěla, ale zatím neví kdy. Chtěla by žít s partnerem a dvěma dětmi ve městě. Představu o výchově dětí zatím úplně nemá. Jako trest by používala zákaz něčeho oblíbeného nebo plácnutí. „*Zaracha by asi měli nebo bych je plácla*“. Jako pochvalu za něco, co by se dětem povedlo, by dětem koupila dárek nebo dala peníze. Ve výchově dětí

považuje za důležité jejich chování. „*Aby se děti dobře chovaly, nekradly a tak. A taky aby se dobře učily.*“ Ráda by šla svým dětem příkladem v tom, že je vzdělání důležité. „*Tak aby věděli, že jsem se vyučila já a tak.*“

Rozdíl mezi romskou rodinou a majoritní rodinou vidí v tom, že Romové jsou lepší v hudbě a v tanci, dále se více starají o nemocné příbuzné.

Respondent 3

Respondentovi je 19 let. V současné době žije s bratrem, ke kterému se přistěhoval z Mostu. Asi od 15 let byl ve výchovném ústavu kvůli častým krádežím. „*Asi od 15 let jsem byl v pašáku. Byl jsem těžkej průserář. Brácha si mě vzal. Trošku jsem se polepšil teď a je to dobrý.*“ Otec respondenta má základní vzdělání. Již po několikáté prodělané mozkové mrtvici ochrnl a je v zařízení pro osoby s tělesným postižením. Před tím, než otec prodělal mozkovou mrtvici, měli dobré vztahy a trávili spolu hodně času. Matka je vyučená pekařka. V současné době pracuje na dělnické pozici v Praze. Matka si po otcově nemoci našla jiného partnera, se kterým respondent ne vycházel dobře. S matkou měl vztah vždy dobrý. Rozkol mezi nimi nastal až poté, co si matka našla nového partnera. Respondent má ještě tři starší sourozence. Všichni už mají své rodiny a žijí samostatně. V době, kdy žili všichni pohromadě jako rodina, byla nejdominantnější matka. „*Byla starostlivá a táta pořád práce a tohle.*“ Ve výchově byl přísnější otec. Matka se dětí vždy zastávala. Tresty v rodině byly nejčastěji zákazy. Od otce padly i fyzické tresty - facka, pohlavek. V dětství a až do doby, než byl vzat do výchovného ústavu, měl největší pozornost od matky. Zkušenost z výchovného ústavu ho hodně naučila. „*Když jsem tam byl novejš, tak to tam bylo takový divný. Potom už jsem tam byl rok. Dalo mi to ale hodně věcí. Ponaučil jsem se dost.*“ Myslí si, že díky zkušenosti z výchovného ústavu už bude fungovat v životě jinak. Má práci ve velké továrně jako dělník a je spokojený. Rodičům se nikdy nesvěřoval. Rodiče ho velmi podporovali ve vzdělání. Učil se na zedníka. Poté byl vzat do výchovného ústavu, kde se začal učit na kuchaře. „*Já jsem se učil, než jsem nastoupil do toho pašáku, tak jsem se učil na zedníka rok a pak mě převezli do Hradce Králové a tam jsem se učil půl roku na kuchaře, takže bych si tu školu mohl dodělat, ale nemohl jsem.*“ Na vlastní rodině se mu líbilo, že spolu trávili jako rodina čas a byla legrace. Cítil se v rodině moc dobře. Na finančním zabezpečení rodiny se podílel otec, na péči o domácnost matka a sestra. Za hlavní hodnoty života považuje děti, dům či byt a práci.

O založení vlastní rodiny ještě nepřemýšlel. Přál by si žít s partnerkou a dvěma dětmi. Ve výchově dětí, chce být lepší než jeho rodiče. Chce, aby měly děti hezčí život, dále je chce vést k tomu, aby si dodělaly školu. Na své děti by chtěl být hodný a přátelský, ale zároveň i přísný. Dětem by do života rád předal myšlenku, že práce je důležitá a že bez ní to nejde. Jako fungující rodinu si představuje rodinu, kde je láska, legrace a tráví spolu hodně času. Tělesné tresty jsou podle něj účinné u malých dětí. „*Tak u pětiletých, puberták se vám vysměje do huby.*“

Typická romská rodina má vždy pro děti uvařeno a celkově více o ně pečuje. Děti však začínají kouřit mnohem dříve než děti z majoritní společnosti. „*Třeba to kouření, že u cigánů začne v pěti, šesti kouřit, u vás osmnáct, devatenáct.*“

Respondent 4

Respondentovi je 17 let. Cítí se být Romem „na půl“. Matka je Romka a otec je z majoritní společnosti. V současné době žije s matkou, nevlastním otcem a dvěma mladšími sestrami. Dříve žil ve střídavé péči matky a otce. Po konfliktu s otcovou přítelkyní otce již nenavštěvuje. „*To bylo kvůli té jeho přítelkyni. Mně nějak nepřišla sympatická. No a měli jsme konflikt. Tak jsem zavolať mámě a máma pro mě přijela a k tátovi už jsem nešel.*“ Vztah se všemi členy rodiny hodnotí jako dobrý. Nejdominantnější v rodině je čtrnáctiletá sestra, které se vždy přizpůsobí celá rodina. Rodiče vedou všechny své děti ke slušnosti a k tomu, aby si dodělaly výuční list. Běžným trestem je zákaz něčeho oblíbeného, odměny jsou méně časté. Bývají to většinou peníze. „*Peníze za to, že pomáhám doma úklid a takhle. Když máma je v práci, tak pomáhám.*“ Má pocit, že se mu rodiče vždy dostatečně věnovali. „*Tak ptají se na známky, co venku a takový. Co jsem dělal a tak. Někdy nemám náladu jim odpovídat.*“ Dobrý vztah s rodiči je vidět i v posunu otevřenosti vůči nim. V současné době respondent řeší všechny problémy s rodiči a ti se mu snaží pomoci problém vyřešit. Na své rodině se nejvíce cení toho, že ho vedli a vedou ke vzdělání. Finanční zabezpečení má na starost matka s nevlastním otcem. O povinnosti v domácnosti se dělí celá rodina. Respondent rád vaří a nevadí mu úklid domácnosti.

Svou vlastní rodinu by chtěl založit tak za 10 let. Chtěl by žít s partnerkou, dvěma dětmi a domácím malíčkem. Uvažoval už o tom, že by jako rodina žili v pronajatém bytě a časem by si koupili vlastní dům či byt. U svých dětí bude klást velký důraz na vzdělání. O

finanční zabezpečení se chce starat společně se svou partnerkou. Děti by rád vedl k péči o domácnost. Stejně, jako to bylo a je zvykem v jeho rodině.

Typickou romskou rodinu si představuje jako matku, otce, mnoho dětí. „*Tak tam je chlap, ženská, několik dětí, nevím kolik, je to prostě různý no. Někdy nechodí matka i otec do práce. Jeden z nich musí určitě chodit do práce. Děti asi budou chodit do školy, no jenom některý.*“

Respondentka 5

Respondentce je 20 let a studuje maturitní obor sociálně-právní školy. Žije s rodiči a dvěma sestrami. Dále pak s přítelem starší sestry a jejími dětmi. Starší sestra se má v současné době stěhovat do vlastního bytu. K rodičům má velice dobrý vztah, pociťuje k nim velký respekt. Se sestrami vychází taktéž dobře. „*K rodičům mám velkej respekt. To, co řeknou, poslechnu. Dokázali, že Romové můžou mít výučák nebo i maturitu.*“ Od doby co se jako rodina osamostatnili od prarodičů, je v rodině nejvíce dominantní matka. Uvádí, že matka si své postavení v rodině musela sama vybojovat. „*Protože když naši bydleli s, rodičů hlavní slovo měla tchýně. Potom odešli s tý rodiny a měli svoje.*“ Na výchově se podíleli oba rodiče. Matka byla více přísná, naopak otec byl mírnější. Během dětství i dospívání měla dostatek pozornosti od obou rodičů. K oběma rodičům měla sama respondentka i její sestry velkou důvěru. Při řešení problémů, které během dospívání řešila (škola, přátelství) ji matka vedla k tomu, aby se nebála říkat svůj názor nahlas. Otec se většinou snažil celou situaci zlehčit. „*Řekni svůj názor mamka většinou. Vybojuj si to. A táta si s toho většinou dělal srandu. Naučili mě říkat názory nahlas. Nebát se toho.*“ Za špatné chování byla trestána lehkými fyzickými tresty a to hlavně ze strany matky, otec se snažil vše řešit domluvou. Sama nikdy nezažila, že by ji rodiče někdy něco zakázali. „*Nikdy jsem nezažila, nesmíš ven nebo tak něco. Většinou to bylo přes prdel, ale když jsem byla větší, tak už žádný mlácení, jen slovně. Já si myslím, že zákaz toho a toho Romové ani neznaj. Oni mají rádi svoje děti. Ani rodiče rodičů to neznali*“ Výchovu hodnotí jako hodně odlišnou od běžné romské výchovy. Respondentka má blíže spíše k vrstevníkům z majoritní společnosti. Myslí si, že mezi své romské vrstevníky nezapadla právě proto, že její rodina žije jiným způsobem života. Situace ji trochu mrzí a u svých dětí by chtěla, aby měli otevřené dveře jak v romské komunitě, tak v majoritní společnosti. „*Já jsem celkově byla odlišná i s výchovou. Takže já si celkově víc rozumím s bílejma než s nima. Nikdy jsem nezapadla mezi svoji barvu.*“ Finanční zabezpečení v současné rodině má na starost hlavně matka. Obě sestry přispívají

na domácnost také. O domácnost podle respondentky pečují vždy ženy, takže matka, sestry a sama respondentka. „*U Romů je to tak, že každá holka musí uklízet. Takže uklízím já a sěgry a vaří máma.*“ Stejně tak pečují ženy i o děti. Muži děti často spíše jen rozmazlují.

Vlastní rodinu plánuje založit až někdy v budoucnu. Ráda by dále studovala. V budoucnu by si ráda našla partnera, se kterým bude mít hezký vztah. „*Určitě bych chtěla mít stejný vztah, jako mají rodiče.*“ Přála by si dvě děti. Jednoho chlapce a jednu dívku. S rodinou by chtěla žít ve vlastním domě. V dobře fungující rodině je podle ní nejdůležitější dávat dobrý příklad dětem, vést je k vlastnímu rozumu a klást důraz na vzdělání. To u Romů prý často schází. U svých dětí by chtěla použít stejný styl výchovy, jako měla od svých rodičů. Tělesné tresty tedy vnímá jako účinné u malých dětí. Později už je lepší vše řešit rozumnou domluvou. V rodině by se o finanční zabezpečení chtěla starat hlavně ona sama. Partner by ji měl pomáhat s dětmi, věnovat se jim, psát s nimi úkoly.

Romská rodina je podle ní veselá, má hodně volnosti a je to velká rodina. O nemocného se postarají doma, do žádného zařízení by takového člena nikdy nedali. Rozdíl mezi romskou rodinou a majoritní rodinou je hlavně ve výchově a odlišných tradicích.

Respondent 6

Respondentovi je 17 let. Žije s matkou, otcem, starší sestrou, další dva starší bratři mají své rodiny a žijí odděleně. Vztahy v rodině hodnotí jako dobré. Často si pomáhají. Vzhledem k tomu, že sourozenci mají také své děti, často jim s dětmi chodí pomáhat. Matku hodnotí jako nejdůležitější, která se v rodině stará o většinu věcí. I v samotné výchově byla matka ta, kdo byl přísný. Špatné chování se většinou řešilo právě nějakým zákazem. Nikdy se nepoužívaly tělesné tresty. V rodině nikdy nebyla dostatečná důvěra, proto své starosti řešil hlavně s kamarády. „*Rodiče by to začali hned řešit a to jsem nechtěl. Nepochopili by to.*“ Rodiče kladli důraz na vzdělání. „*Říkali, ať se jdu vyučit, ale teď chodím do práce, asi až příští rok. Chtěl jsem jít na kadeřníka.*“ Odměny byly v rodině spíše jen slovní pochvaly. Z rodiny si nejvíce převzal to, že nejdůležitější je starost o děti, práce a peníze. Naopak ví, že na děti nikdy nechce křičet, jako to sám občas zažil u svých rodičů. V současné rodině se o finanční zabezpečení starají oba rodiče. Matka se sestrou mají pak na starost ještě domácnost. Na prvním místě v rodině jsou děti a pak peníze.

Sám by chtěl rodinu založit někdy po dvacítce. Chtěl by žít s partnerkou v domě ve městě a mít 2-3 děti. U svých dětí by chtěl docílit toho, aby byly vychované a měly nějaké

vzdělání. „*Tak vychovat je, aby měli nějaký chování a vzdělání.*“ Fyzické tresty si myslí, že jsou účinné jen u malých dětí. Starším by spíš něco zakázal. „*...třeba bych jim zabavil mobil.*“ Svým dětem by rád předal do života povinnost starat se o děti, chodit do práce a vydělat peníze. O všechny potřeby domácnosti i finanční zabezpečení rodiny by se chtěl starat společně s partnerkou.

Typická romská rodina je taková, kde se otec stará o peníze, matka o domácnost a mají hodně dětí. Romské rodiny jsou stejné jako majoritní. „*Hodnoty mají asi stejný, ale myslím, že mají větší příležitost k práci než ty Romové. Řeknou, že černej neumí makat.*“

Respondentka 7

Respondentce je 20 let. V současné době žije s matkou, otcem a bratrem. Tři další bratři a starší sestra mají již své rodiny a žijí odděleně. Matka je vyučená jako švadlena, dříve se jako švadlena i živila. Poté, co se rodina přistěhovala z Mostu, matka prací jako švadlena už nenašla. Nyní se živí jako pracovnice technických služeb. Otec má základní vzdělání a pracuje ve velké fabrice jako dělník. S matkou má lepší vztah, protože se ji může svěřit. „*Tak s mamkou je to lepší. Popovídáme si s ní. Všechno mi vysvětlí to taťka je v tom takovej přísnější. Vždycky musí být po něm.*“ Se sourozenci má také dobré vztahy. „*S mladším bráchou se furt pereme a se starší sestrou si všechno řekneme. A starší bratři mi pomůžou a tak.*“ Nejdominantnější v rodině je otec a nejstarší bratr. Na výchově se podíleli oba rodiče. Výchovu hodnotí jako velmi přísnou. Otec byl ve výchově přísnější než matka. V dětství i v dospívání se ji rodiče dostatečně věnovali. Svěřovala se s problémy a starostmi jen matce, protože ji vždy podpořila. Vzdělání má v rodině velkou váhu. Dohlíželi na školní docházku a přípravu do školy. Nejčastějším trestem byl zákaz něčeho oblíbeného, ale v dětství to bylo i plácnutí na zadek. Jako pochvala byla často finanční odměna. Své rodině je nejvíce vděčná za to, že ji vedli k čistotě. Nelíbilo se jí, že na ni rodiče byli nadměrně přísní. „*Mamka mě vedla k čistotě, jak mám uklízet. Ta přísnost byla velká.*“ Péči o domácnost mají v rodině na starost vždy ženy. Nyní matka s respondentkou, dříve i starší sestra. Muži se starají hlavně o finanční zabezpečení rodiny. Hodnoty rodiny jsou rodina, práce, peníze a čistota.

Do dvou let by ráda založila vlastní rodinu. Chce žít s partnerem a dvěma dětmi v domě ve městě. Chtěla by dům vlastnit, ale zatím neví, jak to chodí s nějakými půjčkami na bydlení. Pro dobře fungující rodinu je důležité, aby byla přítomná matka i otec a dohlíželi společně na děti. „*Dohlížet na ně. Aby měli to, co je potřeba. Ta hygiena.*“ U svých dětí by

si přála docílit tak důvěrného vztahu, aby se ji děti nebály s ničím svěřit, ale zároveň, aby ji jako matku respektovaly. „*Já bych chtěla, aby se mi úplně se vším svěřili a aby ze mě měli respekt. Chtěla bych vědět všechno. S kým se kamarádí a tak. Abych je znala a starala se o ně.*“ O děti by se chtěla starat sama, manžel by měl na starost finanční zabezpečení.

Romská rodina má podle ní hodně dětí a hodně peněz. „*Hodně dětí, hodně peněz. Někdo pracuje, někdo je na úřadu práce.*“ Myslí si, že české rodiny nemají tak hezký vztah k dětem jako u Romů.

Respondentka 8

Respondentce je 17 let a žije s matkou, otcem a dvěma sestrami v pronajatém bytě. S otcem má lepší vztah než s matkou. S otcem mají společné zájmy, ale s matkou vychází také dobře. „*S tátou se zasměju a máme společný zájmy. Chodíme na houby, ale taky zpívám. A v tom mě zase podporuje mamka.*“ Nejvíce si rozumí se starší sestrou, protože mají více společných zájmů. Nejdominantnější v rodině je otec, protože má na starost finanční prostředky rodiny. S rodiči si velice rozumí, jen je jí líto, že je otec často v zaměstnání a nemá na rodinu tolik času. Na její výchově se nejvíce podílela matka. Učila ji, co je dobré a co špatné, dále ji také zdůrazňovala, že vzdělání je pro ni důležité. „*Říkala mi, co se smí a co se nesmí. Taky mi říkala, že se mám učit, abych byla vyučená.*“ Matkou byla trestána většinou vařečkou přes zadek. Otec většinou jen zvýšil hlas a pomohlo to. Má větší autoritu než matka. Rodiče ji odměňovali čokoládou nebo jinými sladkosti. Když se jí však povedlo něco ve škole, dostala od rodičů za odměnu peníze. S problémy se nejčastěji svěřuje starší sestře, pokud se ale děje něco ve škole, jde za matkou nebo za otcem. Na své rodině si váží toho, že ji otec naučil poznávat přírodu a matka ji naučila domácím pracím. „*Máma mě naučila prát prádlo a uklízet a tatka poznávat přírodu.*“ Taky si cení toho, že se stále navštěvují s celou rodinou a že ji rodiče vedou k romství. „*Že se navštěvujem s rodinou. S Romama.*“ Finanční zabezpečení má na starost především otec. Matka se stará o domácnost a o děti.

Vlastní rodinu plánuje. „*Chtěla bych mít toho hodnýho kluka a chtěla bych dvojčata. Chtěla bych dodělat školu a potom mít dítě. Do dvaceti pěti let bych chtěla mít dítě.*“ Nikdy by nechtěla žít na ubytovně, jako žije velká část Romů. Ona sama vyrůstala vždy v pronajatém bytě a chtěla by to tak i u svých dětí. Fungující rodina dodržuje všechny domluvené plány, v rodině nejsou hádky a domácnost je uklizená. U svých dětí by nechtěla

používat tělesné tresty. „*Taky bych je posílala do rohu. Kdyby se stalo něco vážného. Kdyby třeba řekl sprostý slovo.*“ Důležité ve výchově dětí je pro ni to, aby dítě nemluvílo sprostě, umělo pozdravit, nezlobilo a nepralo se. Chce, aby se na finančním zabezpečení podíleli s partnerem společně, stejně tak i na výchově dětí.

Romská rodina se podle ní liší v tom, že za mrtvé blízké se drží smutek takzvaným vartováním. To znamená, že se všichni blízcí setkávají každá večer a vzpomínají na zemřelého člověka. „*Protože když někdo umře tak se drží smutek to je i u Českéjch, ale u nás se nepustí písničky, ale každej den vartuje.*“ Další rozdíl vnímá ve vzdělanosti a v rozdílné době zakládání vlastních rodin. „*Romové nejsou chytrý. Na rozdíl od Čechů. Romové se nevyučej, ty si udělaj v patnácti dítě a zahoděj kariéru a berou mateřskou.*“

Respondent 9

Respondentovi je 19 let. V současné době žije s novou rodinou otce. Otec se s matkou před pěti lety rozvedl. Nyní má novou partnerku a s ní několik dětí. Matka žije s dcerou na ubytovně, kde zároveň pracuje jako vrátná. Vlastní sourozence má čtyři. Sám respondent je z trojčat, dále má mladší sestru a staršího bratra. S oběma rodiči má dobrý vztah, protože mu vždy pomohou. Nejdominantnějším v rodině byl a stále je otec a pak respondent, protože v romské rodině je hlavou rodiny vždy muž. „*Vždycky si povídáme my dva, nás nezajímaj ženský, že jo.*“ Na výchově se podíleli oba rodiče. Nikdy ho za nic netrestali ani nekáráli. Nepamatuje si, že by někdy s rodiči zažil výlet nebo nějaké společné trávení času. Rodiče ho často vodili do Nizkoprahového zařízení pro děti a mládež (NZDM) a výlety pak podnikal s nimi. Nyní chodí do NZDM sám pomáhat. „*Když přijdou nějaký kluci, tak je učim hrát.*“ Vždy, když řešil nějaký problém, svěřil se matce. Vynadali mu, ale snažili se mu s řešením pomoci. Rodiče ho nikdy fyzicky netrestali. „*Vynadali. My jsme úplně jiný. U nás se děti nemlátěj. Nebo je to pak od srdce bolí. Jsme lítostní.*“ Sám ale o tělesných trestech při výchově uvažuje tak, že za určité prohřešky je vhodné je použít. „*Podle toho, pro jaký dítě, jak se chová, že jo. Já kdybych měl dítě, tak bych mu dal výchovu, že jo. Jako rozmazlovat všechno, ale kdyby si přede mnou ve čtrnácti zapálil, tak bych mu zlámal ruce.*“ Rodiče ho často odměňovali za hudební úspěchy. Například tím, že mu koupili klávesy, na které se pak sám učil hrát a založil si vlastní kapelu. Výchova jeho rodičů mu do života dala hlavně hudební základy a vzor partnerky, kterou by měl hledat. „*Třeba táta mě naučil hrát dobře, on taky hraje, dýl jak já. Mi radil všechno. Máma mi dala, ať si najdu*

holku, která je taková a taková, milá a tohle. Prej hlavně aby uměla uklízet, vařit, všechno.“
V současné době pracuje jako dělník výkopových prací a pomáhá tak rodině.

V současné době má již dva roky vážný vztah s přítelkyní a časem plánuje založit vlastní rodinu. Plánuje se v brzké době od rodiny odstěhovat a koupit si byt. Dítě si chce pořídit jedno a to až v době, kdy budou s přítelkyní finančně zabezpečeni. Pro dobře fungující rodinu jsou důležité dobré vztahy a život bez hádek. Své dítě by chtěl vést hlavně ke vzdělání. „*Hlavně, aby se vyučil, udělal maturitu, aby nebyl nějaký blbej, aby si nenašel nějakou holku, která by ho úplně zblblá, a na všechno se vysral. Já jsem se nešel vyučit, tak nechci, aby dopad jak já, že jo.*“ Dítěti by chtěl v osmnácti letech předat našetřené peníze, aby bylo zabezpečené do dalších let.

Názor na to, jak by popsal romskou rodinu, nemá.

Respondent 10

Respondentovi je 19 let a žije s matkou, jejím druhem, starším bratrem a dvěma sestrami. Matka má základní vzdělání, druh matky má ZŠ speciální a praktickou. V současné době je matka nezaměstnaná a druh matky si přivydělává příležitostnými pracemi. Rodina je ve velké finanční krizi, neboť se druh matky nechal vyřadit z evidence Úřadu práce a díky tomu se rodině snížil příjem z dávek hmotné nouze. S vlastním otcem se téměř nestýká a žádný vztah si spolu nikdy nevybudovali. Biologický otec je z majoritní společnosti. Matka se s ním rozvedla v době, kdy byl respondent ještě malý a na otce si tedy skoro nepamatuje. Sám otec o něj nikdy zájem neprojevil. Vztahy v rodině hodnotí jako dobré. S matkou má vztahy dobré, s otčímem to tak dobré není, ale vycházejí spolu. „*Matku mám docela rád. Otčíma moc ne.*“ Matka se velice dobře orientuje v záležitostech, které je potřeba zařizovat. Pomáhá tak i širší rodině. Na výchově se nejvíce podílela matka a částečně i nevlastní otec. Biologický otec vůbec. Matka při výchově často křičela, nadávala a používala zákazy jako trest. Občas došlo i na tělesné tresty. „*Když jsem něco proved, tak mě matka bila a nadávala mi.*“ V rodině se se svými problémy nikdy nesvěřil. Myslí si, že by na něj matka nejprve křičela a pak by se mu snažila pomoci. „*Nikdy, matka by řvala a to nechci poslouchat. Ale asi by mi pak pomohla.*“ Respondent si nevzpomíná, že by byl někdy pochválen za něco, co se mu povedlo. Myslí si, že matka i otčím brali všechny úspěchy automaticky. Všimli si jen toho, když se něco nepovedlo. Matka klade velký důraz na vzdělání. Chce, aby si respondent dodělal vyuční obor. On to tak ale necítí a učení ho nebaví. Myslí si, že mu rodina dala do

života „*umění přežít*“, jelikož se s rodiči stále stěhoval do jiných částí České republiky, kde musel neustále navazovat nové vztahy a zvykat si na nové prostředí. Na své rodině si nejvíce cení soudržnosti a ochoty pomoci druhému. Na druhou stranu by si přál, mít stále bydlení a dostatek financí. Ani jedno nikdy v rodině neměl a hodně ho to mrzí. Nejvíce se na finančním zabezpečení podílí otec. Matka má na starost domácnost a komunikaci s úřady. Sám respondent si přivydělává na brigádách a snaží se vydělat si finanční prostředky pro svou vlastní potřebu. „*No otec občas pracuje po brigádách, tak nějaký peníze občas vydělá. No a matka se o nás stará a taky všechno zařizuje. Třeba chodí na pracák a tam nahoru, na sociálku. Já se snažím, jít si přivydělat, abych měl něco pro sebe.*“ Jako hodnoty, které rodina vyznává, uvádí rodinu, lásku, zdraví a peníze.

Vlastní rodinu zatím založit nechce. Do budoucna by ale chtěl partnerku, se kterou bude mít dvě děti, a budou společně bydlet v rodinném domě na okraji města. Aby rodina mohla dobře fungovat, potřebuje mít dostatek peněz, dospělí práci, která je uživí a vlastní dům. Vlastní rodina mu ve výchově byla „*odstrašujícím příkladem*“. Sám by u svých dětí nikdy nechtěl používat fyzické tresty a nikdy by svým dětem nenadával a nekřičel na ně. Výchovu svých dětí by řešil spíše vysvětlováním. Dále za důležité považuje projevení lásky a trpělivosti. Svých dětem by rád našetřil peníze do jejich samostatného dospělého života. O finance by se v rodině chtěl starat sám, partnerka by se měla starat o domácnost a o děti.

Romskou rodinu popisuje takto: „*jsou hodní, pomáhají si, všichni navzájem, ale mají to těžký kvůli barvě kůže.*“ Domnívá se, že on sám to má ve společnosti mnohem jednodušší, protože zdědil po otci světlou pleť. „*Já to mám jednodušší jenom proto, že nejsem tak tmavej jako třeba otčím nebo máma. Ale u Romů se mi líbí, že si všichni navzájem pomáhají. Ale třeba ženský musej hodně poslouchat chlapy a to se mi třeba zase nelíbí.*“

Respondent 11

Respondentovi je 20 let a bydlí s rodiči, bratrem, sestrou a s druhou sestrou a její dcerou. Oba rodiče mají základní vzdělání. Otec pracuje brigádně u svého bratra. Matka je v současné době nezaměstnaná a pomáhá s péčí o dceřiny děti. Vztahy v rodině popisuje takto: „*S mámou je to těžký, furt prudí a něco po mně chce, se ségrama se občas chytnu, neter mám moc rád. Naši se dost hádaj, hlavně kvůli penězům, jinak to docela jde.*“ Nejdominantnější v rodině je otec. „*Táta má u nás poslední slovo.*“ Výchovu hodnotí jako málo důslednou. Rodiče často používali zákazy, například zákaz koukání na televizi nebo zabavení mobilního telefonu. V dětství se mu rodiče moc nevěnovali. Volný čas trávil s vrstevníky venku. „*Táta často chodil pryč, různě pomáhal strejdovi, nebo seděl v hospodě. Máma doma prudila, občas mi něco zakázala. Já byl hlavně venku s klukama.*“ Rodičům se s problémy nesvěřoval. Většinou vše řešil s kamarády. Vzdělání v rodině není důležité. Rodičům pouze vadilo, že nechodil do školy. Znamky pro rodiče nikdy nebyly důležité. Tělesné tresty rodiče nepoužívali. „*Spíš jen řvali, matka furt i kvůli kravinám, jinak mě nemlátili ani táta ani máma.*“ Pochvaly v rodině nikdo nepoužíval. O tělesných trestech uvažuje jako o nepřipustných. „*U nás se to nedělá, děti se nesmí bít.*“ Na vlastní rodině se mu líbilo, že je navštěvovali často příbuzní a známí a že u nich doma bylo vždy veselo. Změnil by akorát to, aby se v rodině tolik nekřičelo. Finance má na starost otec. Matka se stará o domácnost a o děti. Sám respondent má přítelkyni a je nezaměstnaný. „*Já jsem často s přítelkyní, jsem na pracáku, ale nikde mě nechtěj, protože jsem Cikán.*“ Největší hodnotu mají pro rodinu děti, dále pak zdraví a peníze.

Rodinu plánují s přítelkyní založit až za nějaký čas. Rád by s rodinou bydlel v pronajatém sídlištním bytě. Děti by chtěl vést ke slušnosti, ke vzdělání a pomoci jim k slušnému životu. „*Určitě dítě nebít, a aby z nich byli slušní lidi, aby nekradli, nechodili za školu a měli slušný život.*“ O finance by se v rodině chtěl starat sám, partnerka by se měla starat o domácnost a o děti. „*Chlap má nosit peníze a ženská se starat o děti, úklid a jídlo.*“

Romskou rodinu popisuje jako hudebně a tanečně založenou. Velký problém vidí v tom, že se Romům špatně hledá zaměstnání právě z důvodu jejich etnické příslušnosti. „*Rádi zpívaj a navštěvujou se. Problém je v tom, že Cikány nikdo nechce zaměstnat ani jim pronajmout byt. Máme jinou barvu pleti, ale gádžové jsou nacisti a myslí si, že jsme nějaký špíny. Někdy takový možná sou, ale ne naše rodina, my jsme slušní lidi.*“

Respondentka 12

Respondentce je 18 let a žije s matkou, matčíným druhem a třemi sestrami. Matka i její druh mají vzdělání základní. Matka je v současné době nezaměstnaná, nevlastní otec si vydělává výkopovými pracemi. Vztahy v rodině hodnotí jako dobré. Vztah s matkou má výborný, s druhem matky nikdy moc nevycházela. „*Mamku mám ráda, pomáhám ji se ségrama. Nevlastního otce moc ráda nemám. Nikdy jsme si nerozuměli.*“ Hlavní slovo v rodině má druh matky. „*U nás se chlapi musej poslouchat.*“ Matka pečuje o domácnost a s domácími pracemi jí již od dětství musí pomáhat respondentka. Během dětství a dospívání neměla moc velkou pozornost rodičů. S problémy se v rodině nikdy moc nesvěřovala. Matka „*by šilela*“ a nevlastního otce „*to nikdy nezajímalo*“. V rodině nikdy nebyl kladen velký důraz na vzdělání. Rodiče ji ke škole a k učení nikdy nevedli. Respondentka sama na vzdělání nemá vyhraněný názor. Při výchově rodiče nepoužívali ani tresty ani odměny. Matka všechny problematické události řešila domlouváním. Nemyslí si, že by si z rodiny odnesla něco cenného do života. Ráda by na své rodině změnila to, aby měli více peněz. O finance se v rodině staral především nevlastní otec. Matka s respondentkou se staraly o domácnost. „*Mamka doma pracuje nejvíc, no a já jsem nejstarší, tak musím pomáhat.*“ Hodnoty, které rodina vyznává, jsou rodina a děti, dále pak láska a peníze.

Vlastní rodinu plánuje založit brzy. Již tři roky má přítele, který je starší o pět let a rád už by měl děti. Mají v plánu zažádat si o sociální byt města, ve kterém žijí. Do budoucna by spolu chtěli mít tři děti. Fungující rodina se pozná podle toho, že má dostatek finančních prostředků. „*Mají peníze, koupí si všechno, co potřebujou. Nemusej nad tím tolik myslet.*“ Při výchově svých dětí nechce používat fyzické tresty. Všechny problémové situace bude řešit vysvětlováním. Ve své rodině by chtěla zajistit více peněz, než zažila ve své rodině primární. O peníze by se ale měl starat vždy muž. Ona sama se bude starat o domácnost o děti. Za důležité při výchově dětí považuje dostatek lásky, kterou by jim chtěla předat i do dalšího života.

Tradiční romskou rodinu popisuje jako rodinu s hodně dětmi, které před vším chrání. Dominantní v romské rodině je vždy muž. Myslí si, že mají lepší vztah ke zbytku rodiny. „*Jako třeba když babička byla nemocná, tak se o ni starala máma. U bílejch by ji asi šoupli někam do důchod'áku a nestarali by se. To my neděláme.*“

8.2. Presentace výsledků z perspektivy jednotlivých témat

Při opakovaném čtení jednotlivých rozhovorů vyplynulo mnoho poznatků. Ty jsme následně seskupili dle podobnosti do obecnějších kategorií. V této části práce dané kategorie přiblížíme a odpovíme tak i na výzkumné otázky.

K první výzkumné otázce, která zněla „Jak mladí Romové vnímají svou primární rodinu?“ vyplynuly následující odpovědi.

Žena/matka

Role ženy byla u Romů tradičně velmi submisivní. Z výpovědí respondentů můžeme pozorovat, že v některých rodinách tento styl stále přetrvává. „*U nás to prostě tak je, že ženská, když chce chlapa, ta musí bejt doma a starat se*“. Na druhou stranu zde můžeme pozorovat i mírný nárůst ženské emancipace, kdy i žena nastupuje do zaměstnání, obstarává finanční prostředky a má tak právo rozhodovat o rodinných záležitostech. „*Mamka pracuje v Amazonu v Praze.*“ // „*No když doma o něčem mluvíme, tak má poslední slovo mamka.*“ Z výpovědí respondentů vyplynulo, že romské rodiny jsou velmi početné a žena během svého života projde často mnoha porody. Z tohoto důvodu je patrné, že žena nemá v romské rodině dostatek prostoru na to, aby se mohla zapojit do finančního zabezpečení rodiny. V mnoha případech tedy přetrvává povinnost žen být na rodičovské dovolené, starat se o domácnost a pečovat o děti. Vzhledem k tomu, že péče o děti je povinností žen, ukazuje se, že i matky jsou ve výchově svých dětí daleko přísnější a důslednější než otcové. Současně mají často ženy na starost jednání s úřady a dalšími institucemi. „*No a matka se o nás stará a taky všechno zařizuje. Třeba chodí na pracák a tam nahoru, na sociálku.*“ // „*Ženská se má starat o děti, úklid a jídlo.*“ Často se v rozhovorech ukazovalo, že matka předává své schopnosti a dovednosti svým dcerám a to již od poměrně útlého věku. Později se tedy k roli matky připojují i dcery. Přebírají pak většinu matčiných úkolů z péče o domácnost. „*Mamka mě vedla k čistotě, jak mám uklízet. Doma musím uklízet, starat se o bráchu.*“ // „*U Romů je to tak, že každá holka musí uklízet. Takže uklízím já a ségry a vaří máma.*“

Muž/otec

Role muže, především otce v rodině vždy byla a stále je velmi dominantní. „*Určitě táta má u nás poslední slovo.*“ // „*Táta, protože vydělává peníze.*“ Jak vyplývá z jednotlivých výpovědí respondentů, otec je ten, kdo má obstarat finanční prostředky.

Z tohoto důvodu má také muž v rodině hlavní slovo. Pouze výjimečně se objevují rodiny, kde muži pomáhají ženám s domácími pracemi. „*Nevlastní otec a bratr pracují, takže peníze nosí oni.*“ // „*Chlap má nosit peníze.*“ Povinností mužů není ani péče o děti. Z rozhovorů také vyplynulo, že otcové jsou ve výchově dětí daleko mírnější než matky. Dále je patrné, že otcovu roli živitele rodiny postupně přebírají i synové v rodině. V období dospívání se postavení synů v rodině blíží k postavení otce. „*S tátou se staráme, když je potřeba.*“

Výchova

Co se týká výchovy, ukázalo se, že většina respondentů hodnotila svou výchovu jako mírnou a nedůslednou. Během rozhovorů s respondenty se ukázalo, že na výchově dětí má největší podíl matka. Což i dle samotných respondentů souvisí s již výše zmiňovanou rolí ženy v rodině. Matka ve výchově byla respondenty hodnocena jako přísnější a důslednější než otec. Často bylo zmiňováno, že je to proto, že se více stará o děti matka a otec často nebyval doma. Jako výchovné nástroje byly často používány zákazy něčeho oblíbeného a dále pak křik. „*Hlavně zákazy. Nesměl jsem třeba koukat na televizi.*“ Tělesné tresty jsou v romských rodinách velmi ojedinělé a většinou používané jen u malých dětí. Pokud se ovšem objeví, jedná se například o pohlavek nebo plácnutí přes zadek. U starších dětí bývají využívány především slovní domluvy či zákazy něčeho oblíbeného. „*Musela jsem poslouchat, a když jsem neposlechla, tak jsem dostala přes prdel.*“ // „*Spíš zákazy, a když jsem byla malá, tak na zadek.*“ Objevili se i respondenti, kteří tělesné tresty jako výchovný nástroj naprosto odsuzovali a považovali ve vztahu k dítěti za naprosto nevhodný. Odměny a pochvaly v rodinách nejsou dle výpovědí respondentů běžně používány. V případě, že rodič chce dítě odměnit, často použije peníze. „*Nepamatuju si, že by mě někdy pochválili.*“ // „*Jo. Dostala jsem peníze.*“

Hodnota vzdělání

U rodičů se nejčastěji objevuje nejvyšší dosažené vzdělání základní (Základní škola nebo Základní škola speciální a praktická). V některých případech dosáhli rodiče výučního listu. Zde se objevují obory jako pekařka, švadlena, apod. V některých případech můžeme pozorovat, že vzdělání stále nemá v rodině moc velkou hodnotu a že někteří respondenti ke vzdělání nebyli svou rodinou vedeni. „*Pro mamku bylo vždycky důležitější to, jak to chodí v životě. Takže známky neřešila tak moc, ale nechtěla, abych propadla.*“ Na druhou stranu se v odpovědích respondentů velice často objevovaly i odpovědi, které poukazují na

vzrůstající snahu, dosáhnout alespoň vyučení v některém oboru. Rodiče často své děti upozorňují na důležitost získání výučního listu a snaží se je k získání odborného vyučení vést. „*Taky mi říkala, že se mám učit, abych byla vyučená.*“ // „*Tak jako jo, říkali, ať se jdu vyučit.*“ // „*Matka mi říká, ať se aspoň vyučím.*“

Hodnotový žebříček rodiny

Žebříček hodnot byl u většiny respondentů dost podobný. Na prvním místě žebříčku hodnot se jednoznačně objevovala témata týkající se rodiny a dětí. To samozřejmě souvisí s velkou láskou Romů ke svým dětem a obrovskou rodinnou soudržností. Na dalších místech hodnotového žebříčku se pak nejčastěji objevovaly oblasti jako zdraví, lepší bydlení, lepší práce a dostatek finančních prostředků. „*Děti, barák nebo byt, práci mít, to je hlavní.*“ // „*Důležitá je hlavně rodina a zdraví. Pak jsou pro nás důležité peníze, abychom se měli dobře.*“

K druhé výzkumné otázce, která zněla „Jaké představy mají mladí Romové, o své vlastní budoucí rodině?“ vyplynuly tyto odpovědi.

Představa rodinného života

Typickou představou rodinného života, která vyplynula z jednotlivých rozhovorů, je život s partnerem či partnerkou a jedním až třemi dětmi, ojediněle se vyskytl vyšší počet dětí. „*Chci partnera, který se postará o děti i o mě. Aby si hrál s těma dětma.*“ // „*Chtěla bych dodělat školu a potom mít dítě. Do dvaceti pěti let bych chtěla mít dítě.*“ Respondenti nebyli tázáni na otázku manželství a ani v jednom případě nebyla zmínka o partnerovi/partnerce jako manželovi či manželce. Většina respondentů by ráda žila se svou budoucí rodinou v bytě či domě. Buď v pronajatém, nebo ve vlastním. Vzhledem k tomu, že většina respondentů prožila minimálně kus svého života na ubytovně, byly tyto odpovědi velice překvapující. Několik respondentů dokonce odmítlo představu života s vlastními dětmi na ubytovně. Zároveň ale respondenti, kteří uváděli, že by se svou rodinou rádi žili ve vlastním bytě či domě, nemají ještě představu o financování tohoto bydlení. „*Chtěl bych se postarat, aby se všichni měli dobře, třeba koupit barák, celá rodina bychom byli pohromadě.*“ // „*Chci si pronajmout nějakou slušnou byt. Třeba na sídlišti.*“ U mužských respondentů se mnohem častěji než u žen objevovala touha zajistit pro rodinu vlastní

nemovitost. Často to bylo vysvětlováno tím, že právě muž je v romské rodině ten, kdo má zajistit finanční prostředky a dostatečné bydlení pro celou rodinu.

Dobře fungující rodina se dle výpovědí respondentů pozná hlavně podle dostatečné péče o děti. Opět se nám tu tedy v popředí objevuje téma dítěte. Dále je důležité, aby v rodině byly dobré vztahy a mezi členy rodiny nebyly žádné konflikty ani hádky. Další věcí, na kterou byl kladen důraz především ženami, byla hygiena a úklid domácnosti. „*Rodiče, aby dávali dobrý příklad pro děti.*“ // „*Maj tam uklizeno. Maj plány, který dodržujou. Nikdo se nehádá.*“ Opět je z výpovědí respondentů patrné, jak moc je pro ně důležitá rodina, vzájemná láska, podpora a pochopení. U žen se často objevoval důraz na hygienu a úklid. To si vysvětlujeme především právě rolí, kterou ženy v rodině hrají. To že ženy mají úklid domácnosti na starost především samy, hodnotí to také jako klíčový prvek pro fungování rodiny.

Výchova dětí

Při dotazování na styl výchovy u vlastních dětí, byl velký důraz kladen na dobré a důvěrné vztahy s dětmi. Často zmiňovaná byla i důležitost trávení volného času s dětmi. „*Chtěla bych vědět všechno. S kým se kamarádí a tak. Abych je znala a starala se o ně.*“ // „*Aby se dětem věnoval dostatek času a aby výchova byla důsledná.*“ // „*Chci, aby mi děti důvěřovaly, aby se mi nebály cokoli říct, s čímkoliv se svěřit. Taky ale chci, aby neodmlouvaly a poslouchaly.*“ Při výchově dětí byly často navrhovány tresty v podobě zákazů, či drobných tělesných trestů. Drobné tělesné tresty se zdají být funkční u malých dětí. U starších jsou pak vhodnější zákazy či slovní domluvy. Velká část respondentů tělesné tresty u svých dětí úplně odmítá „*Když je malý tak přes prdel až vyroste tak jen slovně.*“ // „*Taky bych je posílala do rohu. Kdyby se stalo něco vážného.*“ Způsob odměňování dětí nebyl v rozhovorech skoro zmíněn. Pokud ano, jednalo se o finanční odměny nebo dárky. Formy odměn a trestů jsou dost podobné formám, které byly zmiňovány u původní rodiny respondentů.

Velký důraz byl zmíněn i u vzdělání budoucích dětí. Bylo zmíněno, že by respondenti rádi šli svým dětem příkladem, tím, že budou sami vyučeni. Své děti povedou ke vzdělání jako k hodnotě a ukážou jim, že odborné vyučení se v nějakém řemesle je pro další život důležité. „*Určitě, aby se učily a aby věděly, že jsem se vyučil i já.*“ // „*Školu, aby si dodělaly.*“

Role jednotlivých členů

Jednotlivé role členů rodiny vycházely již z výše zmíněného modelu. Žena se stará o domácnost a o děti, muž o finanční prostředky. „*Chlap má nosit peníze a ženská se starat o děti, úklid a jídlo.*“ Objevovaly se však i odpovědi, které vypovídaly o snaze o rovnoměrné rozložení starostí o rodinu. U mužů se ojediněle objevila představa zapojení sebe sama do chodu domácnosti a péče o děti. „*Ze začátku bych se staral o domácnost já se ženou. Pak až by ty děti byly starší, tak by se musely taky zapojit.*“ Posun k větší rovnoprávnosti byl však viděn spíše u žen. Ženy častěji uváděly, že by se ve své vlastní rodině chtěly podílet na finančním zabezpečení stejně, jako jejich partner. Toto považujeme za velkou změnu a velký posun ve fungování romské rodiny. Právě touha po tom, zapojit se do financování rodinných záležitostí, mohla zapříčinit nižší počet plánovaných dětí v rodině. Dospívající ženy už nechtějí být „matkami na plný úvazek“, ale touží se zapojit do pracovního života. „*Chtěla bych, aby můj kluk vydělával peníze. Abychom jsme se na tom podíleli tak nějak stejně.*“ // „*O finance asi partner a já taky.*“

9. Diskuze

Cílem námi provedeného výzkumu bylo zjistit a popsat, jak romští adolescenti vnímají rodinu. Za prvé z pohledu své primární rodiny a za druhé z pohledu své vlastní rodiny budoucí.

Z výzkumu nám následně vyplynuly odpovědi na výzkumné otázky, která bychom dále rádi porovnali s odbornou literaturou a s výzkumy, které byly k tomuto tématu provedeny již dříve.

Z výzkumu vyplynulo téma ženy jako matky. Respondenti popisovali matku jako tu, kdo se stará o domácnost a o děti. Stejně tak popisuje roli ženy i Říčan (1998). Podle něj je pro romské ženy typická starost o domácnost a péče o děti. Říčan zde uvádí i to, že žena má hospodařit s financemi. To se nám však ve výzkumu nepodařilo prokázat.

Co se týká tématu muže/otce, které během analýzy dat vyplynulo, je muž nejdominantnější v rodině. Toto potvrzuje i Bakalář (2004). Podle něj má v romské rodině nejhlavnější slovo nejstarší muž. I Národní zpráva o rodině (MPSV, 2004) popisuje romskou rodinu jako patriarchát. Dále se ve výzkumu prokázala role muže jako živitele rodiny a toho, kdo obstará finanční zabezpečení. Hájková (2001) uvádí, že muž má obstarat ekonomické prostředky a žena s nimi má hospodařit.

Další odpověď se týká výchovy. Ta byla respondenty hodnocena jako mírná a nedůsledná. Tělesné tresty používány jen ojediněle, stejně tak jako způsoby pochvaly. Nedůslednost výchovy potvrzuje i Bakalář (2004) a uvádí, že díky tomu romské děti během svého dětství nepoznají žádnou rodičovskou autoritu.

Z provedeného výzkumu vyplynul žebříček hodnot romských rodin. Na prvním místě byla rodina a děti, dále pak zdraví, bydlení, práce a peníze. Tento zjištěný fakt potvrzuje i odborná literatura. Bakalář (2004) dokonce tvrdí, že láska Romů k dětem je vidět i na vysokém počtu dětí v mnoha romských rodinách. Sami ze své praxe víme, že dítě je pro Roma nade vše a zájem svého dítěte bude hájit za všech okolností. Šauerová (2011) uvádí, že rodina je pro Romy důležitá i proto, že v romské společnosti je kladen velký důraz na skupinu a projevy individualismu nejsou žádoucí.

Z výzkumu, který byl proveden v roce 2003 a zabýval se hodnotami Romů, vyplynuly údaje, které námi zjištěná data téměř potvrzují. Na prvním místě byla rodina

(43,8 %), dále pak zdraví (14,8 %), objevilo se i téma rovnoprávnosti (13,9 %), materiální hodnoty a sociální jistoty (12,5 %) a v 8,6 % práce (Šimíková, Bučková, Smékal, 2003).

Co se týče tématu vzdělání, můžeme pozorovat vzrůstající tendenci důležitosti absolvovat alespoň střední odborné učiliště. Celkově ale u Romů není typické, že by své děti vedli systematicky ke vzdělání. Nové výzkumy ale ukazují, že se tento trend začíná proměňovat. Kvapilová (2017) zjistila, že pro Romy má vzdělání jejich dětí velký význam. Sama tento posun vysvětluje tím, že Romové tento postoj přejímají od majoritní společnosti.

Tento posun si vysvětlujeme tím, že se společnost velice proměňuje a stejně tak i její hodnoty. Romové mají čím dál větší možnost vnímat to, jak je vzdělání pro majoritní společnost důležité a aby člověk mohl v takto smýšlející společnosti uspět, musí být vzdělaný.

K tématu rodina vzniklo mnoho výzkumů. Ovšem psychologické výzkumy týkající se rodiny romské jsou velice ojedinělé.

Zajímavý výzkum k tématu, které jsme zkoumali i my, byl vytvořen v roce 2010. Tento výzkum se týkal postojů romských adolescentů k manželství a rodičovství. Pomocí rozhovorů s dvanácti adolescenty bylo zjištěno, že manželství a rodičovství představuje pro Romy velice důležitou hodnotu. Ukázalo se, že rodina je pro mladé Romy nedílnou součástí života (Ježová, 2010).

K podobnému zjištění jsme během výzkumu dospěli i my. Nezjišťovali jsme sice otázku manželství, ale rodina byla pro naše respondenty velice důležitou hodnotou. Co se týká tématu matky/ženy dospěl tento zmiňovaný výzkum k poznatku, že úlohou ženy je mateřství (Ježová, 2010). K tomuto samému jsme se ve výzkumu dobrali i my. Nám během výzkumu k roli matky nebo ženy vyplynula i úloha ženy jako hospodyně. Toto si vysvětlujeme tím, že romské rodiny jsou stále velmi početné, ženy prochází mnoha porody a jsou téměř většinu svého produktivního věku v domácnosti, kde o děti pečují. Mají tedy omezenou možnost dostat se na trh práce a podílet se na finančním zabezpečení. Jejich role je tedy nejen porodit dítě, pečovat o něj, ale zároveň zvládat péči o domácnost.

Tento výzkum zkoumal i to, jak si mladí Romové představují rodinu. Zde autorům vyplynulo, že se i u mladých Romů stále zachovávají stejné tradiční role v rodině. Žena má být matka a hospodyně a otec má rodině zajistit finanční zabezpečení (Ježová, 2010).

V tomto směru jsme my pozorovali menší odchylku. Ve výpovědích respondentů jsme zaznamenali pozůstatky tradic rozložení rolí v rodině, ale zároveň jsme registrovali i snahu o větší rovnoprávnost daných rolí. Ženy chtějí pracovat, podílet se na finančním zabezpečení a muži zase zmiňovali, že by ženě pomáhali s domácími pracemi a s péčí o děti. I nás samotné tento trend překvapil a vysvětlujeme si ho tím, že od námi zmiňovaného výzkumu uplynulo již osm let a situace ve společnosti se stále mění. Mladí Romové mají větší kontakt s vrstevníky z majoritní společnosti a tak mohou přebírat i vzorce chování a smýšlení, které jsou pro majoritu typické.

Během výzkumu se objevilo několik rizik, která mohla vést ke zkreslení samotného výzkumu. Ze strany výzkumníka mohlo dojít ke zkreslení v průběhu samotných rozhovorů, kdy docházelo k různému doptávání se na další témata. Tomuto by se dalo předejít podrobněji připravenou osnovou rozhovoru počítající s různými odchylkami od tématu. K dalším zkreslení mohlo dojít při samotné interpretaci dat. Pohled jednoho výzkumníka na získaná data je více subjektivní. Tomu by se dalo předejít v dalším výzkumu využitím triangulace výzkumníků při interpretaci dat.

Další zkreslení dat mohlo vzejít ze strany samotných respondentů. Výpovědi mohly být nepřesné. V případě osobních otázek mohly být odpovědi i nepravdivé. K dalšímu ovlivnění mohlo dojít tím, že všichni respondenti pochází ze stejného města a dost často i ze stejné komunity lidí. To z toho důvodu, že se jedná o velmi specifickou skupinu respondentů a bylo velmi těžké oslovit budoucí účastníky výzkumu i z jiné lokality, než z té, ke které máme bližší vazby. Domníváme se, že bychom mohli získat odlišné výsledky v případě oslovení respondentů z odlišných komunit a vzdálenějších geografických oblastí. Stejně tak bychom pravděpodobně mohli dosáhnout přesnějších výsledků, pokud by došlo k zapojení více respondentů do našeho výzkumu.

Výsledky našeho výzkumu tedy ukazují, jak v současné době vidí romští adolescenti rodinu. Prokázalo se, že současná situace se od již dříve popsané teorie téměř neliší. V některých oblastech rodinného života Romů jsme ale mohli pozorovat drobný posun proti tomu, co popisuje odborná literatura a co bylo prokázáno v podobném výzkumu v roce 2010. Zajímavé by bylo zkoumat stejné téma o několik let později a na větším souboru respondentů. Domníváme se, že velice prospěšné by bylo zvolit soubor respondentů z více geografických oblastí, jelikož by nám to umožnilo zkoumat daleko širší spektrum názorů a

postojů k romské rodině. Zajímavá zjištění by mohly přinést i polostrukturované rozhovory s pracovníky z pomáhajících organizací, kteří s danou cílovou skupinou spolupracují.

10. Závěr

Z námi realizovaného výzkumu, který se týkal vnímání rodiny romskými adolescenty, jsme pomocí obsahové analýzy dat získali odpovědi na stanovené výzkumné otázky.

Jak mladí Romové vnímají svou primární rodinu?

K této výzkumné otázce nám vyvstalo několik odpovědí. Došli jsme k tomu, že mladí Romové vidí ženu především jako matku, která se stará o děti a také jako hospodyně, která pečuje o domácnost. Stejně tak dcery zastávají v rodině již v útlém věku domácí práce a pomáhají tak matce s péčí o domácnost.

Muž je vnímán jako hlava rodiny a má nejdominantnější postavení v celé rodině. Jeho povinností je obstarat rodině finanční prostředky. K této roli se postupně přidávají i synové.

Výchova se v romských rodinách ukázala jako mírná a nedůsledná. Největší roli ve výchově hraje matka. Tělesné tresty jsou používány výjimečně a nejčastěji to bývá pohlavek či plácnutí. Dalším trestem bývá zákaz něčeho oblíbeného. Jako pochvala se v rodinách používá nejčastěji finanční odměna.

Hodnotový žebříček Romů je takový, že na prvním místě je rodina a děti, dále pak vhodné bydlení, práce a finanční prostředky. Vzdělání nemá tak vysokou hodnotu, i když můžeme pozorovat vzrůstající tendenci jeho důležitosti.

Jaké představy mají mladí Romové, o své vlastní budoucí rodině?

Mladí Romové si svůj budoucí rodinný život představují nejčastěji s partnerem či partnerkou a dvěma až třemi dětmi. Respondenti uváděli, že by se svou rodinou chtěli žít v pronajatém či dokonce vlastním domě či bytě. Větší touhu obstarat pěkné bydlení pro budoucí rodinu projevovali muži.

Ve výchově dětí je podle respondentů důležité, mít s dětmi důvěrné vztahy. Stejně tak je důležité, trávit s nimi volný čas. Trestání a odměňování dětí se dost podobalo stylu, který byl používán v primární rodině respondentů. Velký důraz byl zmíněn i u vzdělání budoucích dětí. Své děti povedou ke vzdělání jako k hodnotě a ukážou jim, že odborné vyučení se v nějakém řemesle je pro další život důležité.

Co se týče rolí v rodině, výpovědi respondentů podtrhovaly tradiční uspořádání romských rodin. Zároveň se ale objevovaly tendence k větší rovnoprávnosti pohlaví v rodině. Muži uváděli, že by ženám pomáhali s péčí o děti a péčí o domácnost. Ženy na druhou stranu popisovaly touhu podílet se na finančním zabezpečení své budoucí rodiny společně s partnerem.

Prokázalo se tedy, že mladí Romové vnímají rodinu stále podle tradičního uspořádání. Přesto ale můžeme vnímat v některých oblastech drobný posun. Toto téma by bylo tedy zajímavé pro další hlubší zkoumání na větším výzkumném souboru.

SOUHRN

Bakalářská diplomová práce se zaměřovala na vnímání rodičovské role očima romských adolescentů. Zajímalo nás především to, jak mladí Romové vnímají svou primární rodinu a také jak si představují svou rodinu budoucí.

Východiskem pro zvládnutí daného tématu bylo zmapování teorie období dospívání v rámci lidského vývoje. Lidský vývoj jsme vymezili jako celoživotní proces. Dále jsme se blíže zabývali samotným obdobím dospívání, které každý autor chápe podle jiných kritérií. Dále pak vymezujeme i změny, které jsou pro dané období typické. Jedná se o řadu fyzických, emočních, kognitivních a sociálních změn. Neopomenutelná změna probíhá v oblasti vývoje identity, kdy dochází ke konfliktu mezi dvěma potřebami - potřebou integrace vlastní identity a pocitem nejistoty vlastní role ve společnosti. Období adolescence mělo být završeno dosažením identity a tedy vstupem do dospělosti.

Další oblastí teorie, která nám pomohla lépe proniknout do tématu, byla oblast rodiny. Definice rodiny má opět mnoho podob a to podle smýšlení autorů. Nejčastěji se však jedná o model tradiční, který tvoří biologičtí rodiče a jejich děti. Rodina má podle autorů mnoho funkcí, například funkci reprodukční, materiální, výchovnou, socializační a funkci emocionální. Důležité je si uvědomit, že rodina funguje jako systém a ten má poskytovat oporu každému jedinci a zároveň i svobodu k budování vlastní identity. Důležité je v oblasti rodiny popsat zdravé rodinné fungování rodiny, které vypovídá o tom, jak rodina zvládá náročné životní situace. S náročnými životními situacemi v rodině souvisí i rodinná resilience, což jsou vlastnosti rodiny, které pomáhají zvládat těžké životní momenty každé rodiny. Role jednotlivých členů v rodině jsou takové, že ženy mají na starost péči o děti a o domácnost a muži se starají více o hmotné zabezpečení. Význam muže jako živitele ale opadá a žena nastupuje do této role společně s mužem. V období dospívání dochází k odpoutání se adolescenta od rodiny. Mezi rodiči a adolescenty dochází často ke konfliktům.

Téma Romství je velice pestré. Za Roma považujeme osobu, která se hlásí k romské národnostní menšině a patří do romského národa. Historie Romů je velice dlouhá a předpokládá se, že pravlast Romů je Indie. Po odchodu Romů z Indie dále do světa se ukazuje, že Romové procházeli řadou omezování a utlačování, které vyvrcholilo během 2. světové války holocaustem. Svobodnější život Romů nastal až po roce 1989. Mezi Romy a majoritní společností v současné době panují rozdíly ve smýšlení, které daná společnost

od sebe vzdalují. Jedná se především o jiný pohled na vzdělání, bydlení, zaměstnání a chování vůči sobě navzájem. Dané společnosti se liší i v hodnotovém systému. U Romů je velkou hodnotou rodina, naopak orientace na budoucnost téměř žádnou hodnotu nemá. Pro Romy je typický život tady a teď.

Romská rodina je autory popisována jako patriarchální seskupení s velkým počtem dětí. Typické je, že se členové rodiny navzájem podporují a pomáhají si. Zároveň je ale kladen velký důraz na rodinné společenství a individualismus je spíše na škodu. Rozdělní rolí v rodině vychází z již zmíněného patriarchátu. Muž je hlava rodiny, žena je nejvíce ceněna za porod dítěte. Muž má obstarat ekonomické prostředky, žena má za úkol obstarat děti a domácnost. Čím více dětí rodina má, tím má větší prestiž mezi okolními rodinami. Výchova v romské rodině je typická tím, že nemá žádný řád.

Byl proveden výzkum, který prokázal, že rodina má pro adolescenty opravdu velký význam. Prokázalo se, že důležitý je i počet narozených dětí. Role v rodině vycházejí z tradičního modelu.

Hlavním výzkumným cílem naší práce bylo zjistit a popsat, jak romští adolescenti vnímají obraz rodiny. Dále byly stanoveny dvě výzkumné otázky. První se týkala toho, jak mladí Romové vnímají svou primární rodinu a druhá výzkumná otázka se týkala toho, jaké představy mají mladí Romové o své vlastní budoucí rodině.

Zvolili jsme kvalitativní typ výzkumu, konkrétně mnohonásobnou případovou studii. Jako hlavní metodu výzkumu jsme vybrali polostrukturovaný rozhovor. Respondenti byli před zahájením výzkumu informováni o tom, k čemu výzkum slouží, jak bude naloženo s informacemi, že je výzkum anonymní a že z něj mohou kdykoliv odstoupit. Během rozhovorů došlo k fixaci dat. Následně došlo k transkripci dat. Při analýze dat jsme využili obsahové analýzy, kdy jsme použili metodu otevřeného kódování. Následně jsme kódy propojovali do vyšších celků a vytvořili tak několik hlavních tematických shluků.

Pro výběr souboru jsme zvolili metodu nepravděpodobnostní, metodu prostého záměrného výběru. Došlo k oslovení několika respondentů ve věku 17-20 let. Celého výzkumu se zúčastnilo 12 respondentů, z toho 6 mužů a 6 žen.

Výsledky byly následně prezentovány z perspektivy jednotlivých respondentů, kvůli lepší přehlednosti a hlubšího proniknutí do tématu a dále pak z perspektivy jednotlivých témat, která nám při obsahové analýze vyplynula.

K první výzkumné otázce, která zkoumala, jak mladí Romové vnímají svou primární rodinu, vyplynulo několik témat. Prvním tématem byla žena/matka. Žena je romskými adolescenty vnímána jako matka, která se stará o děti a dále pak jako hospodyně, co pečuje o domácnost. Žena tuto roli zastává již od útlého věku.

Dalším téma je muž/otec. Zde se ukázala role muže jako hlavy rodiny a nejdominantnějšího člena. Starostí muže/otce je zabezpečit rodinu ekonomicky.

Výchova v romské rodině je spíše mírná a nedůsledná. Hlavní roli ve výchově dětí hraje matka. Tělesné tresty jsou v rodině používány jen výjimečně, stejně tak jako pochvala. Trestem bývá zákaz něčeho oblíbeného, odměnou jsou většinou peníze.

Hodnoty Romů jsou jasně dané. Na prvním místě je vždy rodina a děti, dále pak bydlení, práce a finanční prostředky.

K druhé výzkumné otázce, která se zabývala tím, jaké mají mladí Romové představy o své vlastní budoucí rodině. Zde je vidět opět tendence rodinného života. Ten si mladí Romové představují s partnerem či partnerkou a nejčastěji s dvěma či třemi dětmi. Život si představují v pronajatém bytě či ve vlastním bytě či domě.

Ve výchově dětí by chtěli docílit důvěrných vztahů a respondenti také uváděli, že je důležité s dětmi trávit volný čas. Tresty a odměny mají podobnou formu jako v původních rodinách. Vzdělání má u respondentů větší hodnotu než mělo u jejich rodičů. Své děti by ke vzdělání chtěli vést.

Uspořádání rodinných rolí vychází z tradičního uspořádání. Objevovaly se ale i náznaky rovnoprávnosti žen i mužů. Ženy se chtějí více podílet na finančním zabezpečení rodiny. Muži se chtějí více podílet na domácích pracích a na péči o děti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- Bakalář, P. (2004). *Psychologie Romů*. Praha: Votobia.
- Baltes, P., Lindenberger, U., & Staudinger, U. (2006). Life span theory in developmental psychology. In W. Damon & R. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc
- Bierzová, J. (2006). Rozdělení domácích prací a péče o děti v rodině. In. A. Křížková (Ed.), *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Český statistický úřad. (9. listopadu 2017). *Porodnost*. Získáno z <https://www.czso.cz/documents/10180/32853359/1300691604.pdf/00cac192-939c-4642-bda6-a9c664e28f66?version=1.0>
- Durkin, K. (1995). *Developmental Social Psychology*. Oxford: Blackwell Publisher Ltd.
- Eccles, J. S. (1999). The Development of Children Ages 6 to 14: *The Future of Children*, 9(2), 30–44.
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton and Comp.
- Filípková, B. & Dočkal, V. (2011). Rodové odlišnosti v kognitivním vývine rómských a majoritných dětí. In D. Heller, & P. Michálek (Eds.). *Psychologické dny 2010: Cesty psychologie a psychologie cest*. Praha: PEF ČZU a ČMPS.
- Hájková, M. (2001). Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v České republice. In T. Šišková (Ed.), *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2009). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Horváthová, J. (2002). *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny.
- Hurrelman, K. (1989). The social world of adolescents: Sociological Perspective. In K. Hurrelmann & U. Engel (Eds.), *Social world of adolescence*. Berlin: De Gruyter.
- Janošová, P. (2016). Adolescence. In M. Blatný (Ed.), *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Karolinum.
- Ježová, K. (2010). *Postoje romských adolescentů k manželství a rodičovství*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Masarykova univerzita v Brně.

- Křížková, A. & Hašková, H. (2003). *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kvapilová, D. (2017). *Výchova dětí v romských a neromských rodinách*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Lacinová, L., Michalčáková, R., & Masopustová, Z. (2008). *Láska je láska: představy a zkušenosti patnáctiletých adolescentů*. E-psychologie. 2(3), 16–29. Získáno 17. března 2018 z <https://e-psycholog.eu/pdf/lacinovaetal.pdf>. ISSN 1802-8853.
- Langmeier, J. & Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Langmeier, J. & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Lojdová, A. (2016). *Styly výchovy v rodině*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Masarykova univerzita v Brně.
- Macek, P. (1999). *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál.
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Macek, P. (2003a). Identita jako proces. In Čermák, I. Hřebíčková, M. & Macek, P. (Eds.) *Agrese, Identita, Osobnost*. Tišnov: Sdružení SCAN.
- Macek, P. (2005). Kde končí dospívání a kde začíná dospělost? In Macek, P. & Dalajka, J. (Eds.), *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech – víceoborový přístup*. Brno: Masarykova univerzita.)
- Macek, P., Hřebíčková, M. & Čermák I. (1999) Identita, vývoj a osobnostní charakteristiky adolescentů. In Blatný, M. & Svoboda, M. (Eds.), *Sociální procesy a osobnost*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Marcia, J. (1980). Identity in Adolescence. In J. Adelson (Ed.). *Handbook of adolescent psychology*, New York: Willey.
- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

- MPSV. (2004). *Národní zpráva o rodině*. Získáno 20. října 2017 z https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf
- Nábělková E., & Kováčiková, M. (2010). Primárne socializačné prostredie v súvislosti s morálnym vývinom. In D. Heller, & P. Michálek (Eds.) *Psychologické dny 2010: Cesty psychologie a psychologie cest*. Praha: PEF ČZU a ČMPS.
- Novotný J. S. & Okrajek P. (2012). *Vliv vybraných charakteristik rodinného prostředí na rizikové chování 15letých adolescentů*. E-psychologie 6(2). Získáno 29. října 2017 z <https://e-psycholog.eu/pdf/novotny-okrajek.pdf>.
- Pavličková, H. (2017). *Hodnota a význam manželství z hlediska věku*. E-psychologie, 11(1), 16-29. Získáno 10. ledna 2018 z <http://epsycholog.eu/pdf/pavlickova.pdf>.
- Piaget, J. & Inhelderová, B. (1970). *Psychologie dítěte*. Praha: SPN.
- Plaňava, I. (1993). Funkční a dysfunkční soužití v rodině a manželství: některé koncepty a modely, Sborník prací FF Brněnské university I., 27. Brno: Masarykova univerzita Brno.
- Říčan, P. (1997). Socializace romských dětí ve škole. In Balvín, J. (Ed.), *Romové a majorita (k výchově zdravých vztahů mezi lidmi)*. Sborník ze 7. setkání Hnutí R v Kladně. Ústí nad Labem: Hnutí R.
- Říčan, P. (1998). *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál.
- Sekyt, V. (2001). Romové. In T. Šišková (Ed.), *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
- Sekyt, V. (2003). *Romské tradice a jejich konfrontace se současností. (Romství jako znevýhodňující faktor*. Praha: Socioklub.
- Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- Sobotková, I. (2015). Rodinné fungování a rodinná resilience: výzkumy pro praxi. In Friedlová, M. & Lečbych, M. (Eds.) *Symposium rodinné resilience*. Sborník příspěvků z konference. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- Strádalová, P. (2007). *Profesní příprava romských žáků*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita v Brně.
- Strauss, A & Corbin J. (1990). *Basic of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. California: Sage.

- Šauerová, S. (2011). *Kdo jsem? ...Aneb děti ze smíšených vztahů*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita v Brně.
- Šimíková, I., Bučková, P. & Smékal, V. (2003). Sociální vyloučení Romů v perspektivě výzkumu. In Navrátil, P. (Eds.), *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- Šulová, L. (2011). Současná česká rodina. In Gillernová, I., Kebza V., Rymeš, M. a kol. *Psychologické aspekty změn v české společnosti. Člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada Publishing.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie. Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- Uhláriková, J. (2010). *Analýza životnej spokojnosti adolescentov v kontexte rodiny a rodinného prostredia*. E-psychologie, 4 (4), 10-18. Získáno 18. března 2018 z <https://e-psycholog.eu/pdf/uhlarikova.pdf>.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Valentová, T. (2009). *Současná rodina a její proměna v čase*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Vondráčková, E. (2007). *Specifické přístupy k výchově romského dítěte v náhradní rodině*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Masarykova univerzita v Brně.

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Vnímání rodičovské role očima romských adolescentů

Autor práce: Bc. Tereza Tichá

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Počet stran a znaků: 72 s. (136 271 znaků)

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 50

Abstrakt:

Bakalářská diplomová práce na téma „Vnímání rodičovské role očima romských adolescentů“ se zabývala tématem rodiny a jak ji vidí právě mladí Romové. Hlavním výzkumným cílem práce bylo zjistit a popsat, jak romští adolescenti vnímají obraz rodiny. Dále byly stanoveny dvě výzkumné otázky. První se týkala toho, jak mladí Romové vnímají svou primární rodinu a druhá výzkumná otázka se týkala toho, jaké představy mají mladí Romové o své vlastní budoucí rodině. V rámci teorie jsme se zabývali obdobím dospívání, dále pak tématem rodiny a v neposlední řadě i tématy Romství a romské rodiny. Výzkum byl zaměřen kvalitativně a jednotlivé respondenty jsme získávali nepravděpodobnostní metodou, konkrétně tedy metodou prostého záměrného výběru. Pro získání dat byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru. V rámci výzkumu jsme zjistili, jak mladí Romové vnímají rodinu. Poznali jsme, že se i mladá generace Romů drží původních tradic, ale drobný posun jsme zaznamenali. Tato oblast je vhodná pro další hlubší bádání.

Klíčová slova: adolescence, rodina, Romové

ABSTRACT OF THESIS

Title: Perception of parental role through the eyes of Roma adolescents

Author: Bc. Tereza Tichá

Supervisor: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Number of pages and characters: 72 p. (136 271 characters)

Number of appendices: 2

Number of references: 50

Abstract:

The bachelor's thesis "Perceptions of parental roles through the eyes of Roma adolescents" follows the subject of the family and how the young Roma see it. The main objective of the research was to find out and describe how Roma adolescents record the family image. Initially, we identified two research questions. The first question concerns how young Roma perceive their primary family, and the second research question is related to the young Roma's ideas about their future family. Within the theory, we dealt with the period of adolescence, the topic of the family and, last but not least, the topics of Roma families. Research has been focused on quality, we have acquired specific respondents by an unlikely method, namely a simple deliberate choice method. A semi-structured interview method was selected to obtain the data. In the research we found out how young Roma perceive the family. We have noticed that even the young generation of Roma have their original traditions, but we have also noticed slight progress. This area is suitable for further in-depth research.

Key words: adolescence, family, Roma people

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Otázky rozhovoru

Příloha 2: Informovaný souhlas s účastí na výzkumu

PŘÍLOHY

Příloha 1: Otázky rozhovoru

- 1) Popište mi prosím, kdo tvoří v současnosti Vaši rodinu.
- 2) Jaké vzdělání má matka, otec?
- 3) Jaké vykonává zaměstnání matka, otec?
- 4) Popište prosím vztah, který máte v současné době k jednotlivým členům rodiny.
- 5) Jak hodnotíte vztahy ve Vaší rodině?
- 6) Koho vnímáte v rodině jako nejdominantnějšího? Proč?
- 7) Popište mi prosím, jak si myslíte, že Vás rodič/e vychovávali?
- 8) Kdo si myslíte, že se nejvíce podílel na Vaši výchově? Jak se to projevovalo?
- 9) Můžete mi popsat, jaký vztah jste měl/a s rodiči v dětství?
- 10) Máte pocit, že se vám rodiče během dětství a dospívání dostatečně věnovali?
- 11) Dokázal/a jste se rodičům během dětství a v pozdějším věku svěřit s problémy?
- 12) Jak k těmto situacím rodiče přistupovali?/Jak by se rodiče nejspíš zachovali, kdybyste se jim svěřil/a
- 13) Jaká váha je ve Vaší rodině dávána vzdělání? Je důležité? Není důležité? Proč? Jak to vidíte vy?
- 14) Jakým způsobem Vás rodiče trestali za porušení „pravidel“ rodiny?
- 15) Používali Vaši rodiče při výchově tělesné tresty? Jak často? Z jakého důvodu? Kdo – matka/otec?
- 16) Používali Vaši rodiče při výchově pochvalu nebo jiný způsob ocenění? Co konkrétně? V jakých situacích?
- 17) Myslíte si, že tělesné tresty jsou účinný nástroj k výchově dítěte? Proč ano, proč ne.
- 18) Co si myslíte, že vám výchova vašimi rodiči dala do života?
- 19) Co se vám na vaší původní rodině líbilo, co oceňujete?
- 20) Co byste na vaší původní rodině změnil/a, kdyby to šlo?
- 21) Kdo si ve Vaší rodině podílí na finančním zabezpečení? Kdo má naopak na starost péči o domácnost? Kdo se ve Vaší rodině nejvíce zabývá péčí o děti?
- 22) Jakou roli ve Vaší rodině konkrétně hrajete vy?
- 23) Popište mi prosím, jaké hodnoty uznává Vaše rodina. Od toho nejvíce podstatného k méně podstatnému.
- 24) Plánujete založit vlastní rodinu? Kdy?

- 25) Jak si ideálně představujete svou budoucí rodinu? Kdo všechno by ji měl tvořit?
- 26) Kde plánujete se svou vlastní rodinou žít?
- 27) Podle čeho se dle Vás dá poznat dobře fungující rodina?
- 28) Jak si vy sám/a představujete „ideální“ výchovu? Mám na mysli takovou, kterou chcete uplatňovat na své dítě.
- 29) Myslíte si, že vás v tom, jak budete vychovávat vlastní dítě, ovlivnila výchova vašich rodičů? Jak?
- 30) Co byste ve výchově vlastních dětí chtěl/a dělat jinak?
- 31) Co považujete ve výchově dítěte za důležité?
- 32) Je něco, co byste svému dítěti jako rodič rád/a předal/a do života?
- 33) Co myslíte, jakou roli by v rodině měli hrát jednotliví členové? (Kdo bude mít na starost finanční zabezpečení, kdo péči o děti, kdo se bude starat o chod domácnosti apod.)
- 34) Jak vy sám/sama vnímáte typickou romskou rodinu? Můžete mi to prosím, nějak přiblížit?
- 35) Domníváte se, že se romské rodiny v něčem odlišují od zbytku společnosti? V čem nejvíce? Proč si myslíte, že to tak je?

Příloha 2: Informovaný souhlas s účastí na výzkumu

INFORMOVANÝ SOUHLAS S ÚČASTÍ NA VÝZKUMU

Informovaný souhlas s účastí na výzkumu v rámci bakalářské práce na téma: „*Vnímání rodičovské role očima romských adolescentů*“.

Autor práce: Tereza Tichá

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Prohlašuji, že jsem byl/a seznámen/a s podmínkami účasti na výše uvedeném výzkumu a že se jej chci dobrovolně zúčastnit.

Beru na vědomí, že výzkum bude zcela anonymní a nikde nebudou uvedeny identifikující údaje. Informace poskytnuté pro účely tohoto výzkumu nebudou použity jinak, než k interpretaci výsledků v rámci bakalářské práce.

V případě, že nebudete chtít ve výzkumu dále pokračovat, můžete z výzkumu kdykoliv odstoupit.

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů ve znění pozdějších předpisů uděluji souhlas s účastí v uvedeném výzkumném projektu a s poskytnutím výzkumného materiálu.

V dne

Jméno a Příjmení.....Podpis: